

DÍOGENÉS LAERTIOS

ŽIVOTY, NÁZORY A VÝROKY
PROSLULÝCH FILOSOFŮ

filosofická knihovna

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKE
AKADEMIE VĚD

Athén, odpověděl: „Abych se mohl smát, vida vás, jak se tu rozta-
hujete.“ Ačkoli však napadal Arkesiláa v *Posměších*, přece ho po-
chválil ve spise nadepsaném *Arkesiláova pohřební hostina*.

Jeho nástupcem, jak praví Ménodotos,⁹¹ nebyl nikdo a jeho škola
zanikla, až ji zase obnovil Ptolemáios z Kyrény. Podle Hippobota
a Sótióna byli jeho žáky Dioskúridés z Kypru, Nikolochos z Rhodu,
Eufranór ze Seleukeie a Praylús z Tróady, jenž byl podle zprávy dě-
jepisce Fylarcha⁹² tak pevného ducha, že byv nespravedlivě odsouzen
ze zrady, podstoupil trest, aniž uznal spoluobčany za hodny jediného
116 slova. Eufranorovým žákem byl Eubúlos z Alexandrie, jeho Ptole-
máios, jeho Sarpédón a Hérakleidés, žákem Hérakleidovým pak byl
Ainesidémós z Knósu, jenž sepsal též osm knih *Pyrrhónských rozprav*;
jeho žákem byl jeho spoluobčan Zeuxippos, tohoto Zeuxis Křivonohý,
jeho zase Antiochos z Láodikeie na Lyku, jenž měl za žáky Ménodota
z Nikomédeie, lékaře empirika, a Theióda z Laodikeie; žákem Méno-
dotovým byl Hérodotos z Tarsu, syn Arieúv; Hérodota pak poslouchal
empirik Sextos, od něhož je jak deset knih *O skeptících*, tak i jiné
velmi pěkné spisy;⁹³ Sextovým posluchačem byl Saturinus, zvaný
Kythénský,⁹⁴ rovněž empirik.

⁹¹ Ménodotos z Nikomédeie (v II. stol. n. l.), skeptický filosof a lékař.

⁹² Fýlarchos, dějepisce z konce III. stol. př. n. l.

⁹³ Od Sexta Empeirika, skeptického filosofa a lékaře, jsou zachovány dva
spisy: *Náčrt pyrrhónství* (3 knihy) a *Proti dogmatikům a matematikům* (8 knih).

⁹⁴ Snad proto, že byl zapsán po obdržení občanství v Athénách jako Ital do
atického dému Kydathény.

EPIKÚROS (344–274)

Epikúros, syn Neokleúv a Chairestratin, byl Athéňan z dému Gar-
géttu a, jak praví Métrodóros¹ ve spise *O urozenosti*, z rodu Filáiovců.²
Hérakleidés ve *Výtahu ze Sótióna* a též jiní vykládají, že vyrostl na
Samu po jeho osazení Atháňany.³ Když mu bylo osmnáct let, přišel
prý do Athén, když byl v Akademii Xenokratés a Aristotelés dlel
v Chalkidě. Po smrti Alexandra Makedonského a po vyhnání Athé-
ňanů ze Samu Perdikkou⁴ odešel prý k svému otci do Kolofónu.
Strávil tam nějaký čas a shromáždil kolem sebe žáky, ale potom znovu
2 odešel do Athén za archonátu Anaxikratova.⁵ Někjaký čas pěstoval fi-
losofii společně s jinými, ale potom vyučoval samostatně, založiv
školu po sobě pojmenovanou. Začal se zabývat filosofií, jak sám
praví, když mu bylo čtrnáct let. Epikúrejec Apollodóros praví v 1.
knize spisu *O životě Epikúrově*, že se obrátil k filosofií z opovržení
vůči svým prvotním učitelům, protože mu nedovedli vyložit místo Hé-
siodovo o chaosu.⁶ Hermippos však tvrdí, že byl nejprve učitelem čtení
a psaní, potom však, když se náhodou seznámil se spisy Démokrito-
vými, že se vrhl na filosofií. Proto prý též Timón o něm praví: 3

*Poslední z fysiků, největší nestoudník, ze Samu příšlý
po otci učitel dětí a nejméně vzdělaný z lidí.*

¹ Žák Epikúrův, jenž zemřel před svým učitelem (r. 277); ten pamatoval ve
své závěti na jeho děti.

² Filáiovcí byl starý atický rod, odvozující svůj původ od mytického Filáia,
syna Aianta Telamónovce.

³ To se stalo r. 352/1.

⁴ Perdikkás, jeden z Alexandrových vojevůdců, manžel jeho sestry Kleopatry,
strhl na sebe po jeho smrti moc, vyhnal r. 322 Athéňany ze Samu (Diodóros
XVIII 18, 9), ale byl již následujícího roku úkladně zavražděn v zápase Ale-
xandrových velitelů o nástupnictví.

⁵ Anaxikratés byl archontem r. 307/6.

⁶ Je to na začátku Hésiodovy básně *Theogoniá* (*Zrození bohů*), kde se praví,
že nejprve vznikl chaos, tj. neuspořádaná pralátka; o věci samé vypravuje též
Sextos Empeirikos, *Proti matematikům*, X 18.

Na jeho povzbuzení zabývali se spolu s ním filosofii i jeho tři bratři, Neoklés, Chairedémos a Aristobúlos, jak praví epikúrejec Filodémos⁷ v 10. knize svého *Přehledu filosofů*, ba i jeho otrok jménem Mýs, jak praví Myróniános v *Hlavních dějinných podobnostech*. Stoik Diótimos, jenž se k němu choval nepřátelsky, rozšířil o něm nejhorší pomluvy, vydav padesát necudných listů jako listy Epikúrovy. Podobně učinil i vydavatel sbírky listů pod jménem Epikúrovým, jež se připsují Chrysippovi. Ale totéž učinili i stoupenci stoika Poseidónia, dále Níkoláos a Sótión ve 12. knize spisu nadepsaného *Dioklejské důkazy* o 24 knihách a rovněž Dionýsios Halikarnasský.⁸ Podle nich chodil se svou matkou po staveních a předčítal očištné modlitby a s otcem vyučoval abecedě za bídnou odměnu. Byl prý však i kuplířem jednomu ze svých bratrů a žil s hetérou Leontion; vydával za vlastní učení Démokritovo o atomech a Aristippovo o rozkoši a nebyl prý pravým občanem athénským, jak tvrdí Timokratés a Hérodotos ve spise *O Epikúrově mladosti*.⁹ Hanebně prý pochleboval Lýsimachovu správci Mithrovi, nazýváje ho v listech spasitelem a vládcem; velebil prý však též Ídomenea, Hérodota a Timokrata, kteří uváděli ve známost jeho tajné učení, a pochleboval jim za to. A v listech Leontii prý psal: „Vládkyně spasitelko, má milá malá Leontion, jakým bouřlivým tlukotem jsi naplnila mé srdce, když jsem přečetl tvůj lísteček.“ A Leonteově¹⁰ manželce Themistě prý psal: „Nepřijdete-li vy ke mně, jsem s to nechat se strkat na tříkolce,¹¹ kam mě zavoláte vy a Themista.“ A Pýthokleovi, jenž byl v květu mladosti, prý praví: „Sednu si a budu očekávat tvůj vytoužený a bohorovný příchod.“ A v jiném listě píše opět Themistě, že si myslí, že s ní obcuje, jak tvrdí Theodóros ve 4. knize spisu *Proti Epikúrovi*. Psal prý i mnohým jiným hetérám, zvláště však Leontii, kterou prý miloval též Métrodóros. A ve spise *O cíli* prý píše takto: „Věru nevím, co bych měl pokládat za dobro, odstranil-li bych slasti chuti, slasti pohlavní lásky, slasti zvuků a krásných tvarů.“ V listě Pýthokleovi¹² pak prý píše: „Prchej, můj drahý

⁷ Epikúrejský filosof, který žil v Římě v I. stol. př. n. l.; v Herkuláneu byly v nové době nalezeny ohořelé papyrové svitky jeho spisů o epikúrejské filosofii.

⁸ Rétor a historik z I. stol. př. n. l., žijící v Římě.

⁹ Timokratés, bratr Métrodórov, původně též žák Epikúrov, jenž však opustil jeho školu a psal proti svému učitelu. Na jeho obranu psal věrný jeho žák Hérodotos, jemuž věnoval Epikúros dále uvedený první list, podávající přehled epikúrejské fysiky.

¹⁰ Leonteus z Lampsaku, žák Epikúrov jako Ídomeneus.

¹¹ Na které vozili Epikúra, protože se nemohl pro nemoc pohybovat.

hochu, před veškerou školskou učeností s napjatými plachtami!“ Epikétoš ho nazývá hlasatelem nemravnosti a spílá mu, jak jen může. Ale i Timokratés, bratr Métrodórov a žák Epikúrov, jenž však opustil jeho školu, praví o něm ve spise nadepsaném „*Rozveselení*“, že dvakrát za den zvracel z přejedení a že on sám jen stěží dokázal uniknout onomu nočnímu filosofování a mystickému společenství. A že Epikúros znal jen málo z vědeckých výkladů a ještě mnohem méně z věcí týkajících se života a že jeho tělo bylo v tak žalostném stavu, že nemohl po mnoho let povstat z nosítek; že denně vydával celou minu na stolování, jak sám píše v listě Leontii a v listě filosofům mytilénským.¹³ A že s ním a s Métrodórem žily i jiné hetéry, Mammarión, Hédeia, Erótion a Níkidion. V 37 knihách svého spisu *O přírodě*¹⁴ prý se velmi mnoho opakuje a píše v nich velmi mnoho jak proti jiným, tak zvláště proti Nausifanovi,¹⁵ a že praví o něm doslova toto: „*Ale ať táhnou! Onen totiž trpěl právě tak jako mnozí jiní z těch otrockých duší sofistickou velkohubostí, rodě v bolestech myšlenky.*“ A ve svých listech prý píše Epikúros o Nausifanovi: „*To ho přivedlo do takové nepřičetnosti, že mi spílal a nazýval mě posměšně učitelem.*“ A nazýval ho měkkýšem, nevzdělanecem, podvodníkem a nevěstkou; žáky Platónovy pak pochlebovači Dionýsiu a Platóna samého „zlatým Platónem“¹⁶ a Aristotela marnotratníkem, který, když projedl otcovské jmění, dal se na vojnu a prodával léky. Prótagoru pak nazýval nosičem břemen,¹⁷ písařem Démokritovým a vesnickým učitelem, Hé-rakleita míchačem,¹⁸ Démokrita Lérokritem (vykladačem hloupostí), Antidóra Sannidórem (vrtichlostem), kyniky nepřáteli Hellady, dialektiky kazisvěty a Pyrrhóna nedoukem a nevychovcem.

¹² Pýthoklés, žák Epikúrov, jemuž je věnován druhý zachovaný list, pojednávající o úkazech na nebi.

¹³ To byli bývalí žáci Epikúrovi v Mytiléně; patřil k nim i nástupce Epikúrov v jeho škole v Athénách Hermarchos.

¹⁴ Z tohoto spisu jsou zachovány zlomky na herkulánských svitcích z knihovny epikúrejece L. Pisona, jehož byl Filodémos učitelem.

¹⁵ Nausifanés, skeptický filosof, žák Pyrrhónův, podle toho, co se vypravuje IX 64, byl vztah mezi ním a Epikúrem přátelský, protože se Epikúros obdivoval Pyrrhónovi pro jeho způsob života.

¹⁶ Patrně proto, že Platón rozděljuje v *Ústavě* (415 A) lidi do tříd podle jejich složení; kterým přimísil bůh, démiúrgos, když je vytvářel, zlato, ti jsou určeni k vládě.

¹⁷ Pro jeho prý původní zaměstnání, než se stal žákem Démokritovým (srov. o tom IX 53).

¹⁸ Asi proto, že hlásal stálou změnu a pohyb všeho ve vesmíru; proto nazval Platón hérakleitovce ironicky „tekoucími“ (*Theaitétos*, 181 A).

9 Ale všichni tito lidé se pomátli na rozumu. Neboť tomuto muži jsou dostatečnými svědky jeho nepřekonatelné dobroty ke všem jeho otčína, jež ho poctila bronzovými sochami, jeho přátelé, jichž bylo tak veliké množství, že by pro ně nestačila celá města, a jeho žáci, kteří byli všichni trvale k němu připoutáni kouzelným hlasem jeho učení, kromě Métrodóra ze Stratoníkeie,¹⁹ jenž přešel ke Karneadovi, snad proto, že se mu stala obtížnou Epikúrova nepřekonatelná ušlechtilost. Dále o tom svědčí ustavičné trvání školy, v jejímž vedení, zatímco téměř všechny ostatní zanikly, se bez přerušení střídá nespočetná řada jeho žáků.²⁰ Dále jeho vděčnost k rodičům, prokazování dobra bratrům a vlídnost k služebníkům, zřejmá jak z jeho závěti, tak i z toho, že spolu s ním pěstovali filosofii — nejslavnější z nich byl již jmenovaný Mýs — a vůbec jeho láska ke všem lidem. A jakou úctu choval k bohům a jakou lásku k otčině, nelze slovy vyjádřit; správy obce se nezúčastnil jen z přemíry skromnosti. A přestože tehdy velmi zlé časy tížily Helladu,²¹ prožil v ní celý svůj život, vydav se jen dvakrát nebo třikrát na krátkou cestu po místech Iónie, aby navštívil své přátele. Ti k němu přicházeli ze všech stran a žili s ním společně v zahradě, jak praví i Apollodóros — koupil prý ji za 80 min, jak uvádí Dioklés v 3. knize svého *Přehledu* —, stravující se velmi prostě a střídavě. Spokojovali se aspoň, jak praví, každým číškou vína, celkem však jim byla nápojem voda. A Epikúros prý nepokládal za správné, aby se soukromý majetek ukládal k společnému užívání, jak to žádal Pýthagorás, jenž říkal, že je mezi přáteli všechno společné; to prý je totiž jednání těch, kteří si nedůvěřují, a nedůvěřují-li si, nejsou prý přáteli. Sám praví ve svých listech, že mu postačí voda a suchý chléb, a dále: „Pošli mi kousek naloženého sýra, abych si mohl popřát, až se mi zachce.“ Takový byl ten muž, jenž vyhlašoval rozkoš za cíl života. Athénaios ho velebí ve svém epigramu takto:

12 *O marnosti jen, lidé, usilujete a pro zisk
ve své nenasytlosti vedete spory a boj.
Bohatství může jen skrovný obsáhnout přírody úsek,
zatímco nicotných svárů bez konce cestu vždy jest.*

¹⁹ Métrodóros ze Stratoníkeie v Kárii, žák epikúrejce Apollodóra, jenž však přešel k akademiku Karneadovi; žil tedy v II. stol. př. n. l.

²⁰ Lexikograf Suidas tvrdí v článku o Epikúrovi, že jeho škola trvala 227 let, tj. od r. 270 do 44 př. n. l., jak bylo vypočítáno, a že se vystřídalo za tu dobu 14 scholarchů.

²¹ Pomýšlí se na obléhání Athén Démétriem Poliorkétem (srov. Plútarchův životopis tohoto, kap. 34).

*O tom byl poučen rozumný Neoklív syn buď od Mús,
nebo to uslyšel v Delfách svatě věštyně z úst.*

Ale ještě lépe to poznáme v dalším výkladu z jeho učení a z jeho výroků.

Ze starých filosofů si nejvíce oblíbil podle Dioklea Anaxagoru, ačkoli mu v lecčems odporoval,²² a Sókratova učitele Archeláa. A vedl prý své žáky k tomu, aby se učili jeho spisům nazpaměť. Apollodóros 13 tvrdí o něm v *Kronice*, že poslouchal Nausifana a Praxifana.²³ On sám to však v listě Eurylochovi²⁴ popírá a praví, že poslouchal jen sám sebe. Ale tvrdí též, on i Hermarchos, že vůbec nežil nějaký filosof Leukippos, jež někteří, mezi nimi i epikúrejce Apollodóros, prohlašují za učitele Démokritova. Démétrios z Magnésie však praví, že Epikúros poslouchal i Xenokrata.

K označení věci užívá vhodné mluvy, ale gramatik Aristofanés jí vytýká přílišnou osobitost. Vyznačoval se takovou jasností, že i ve spise *O řečnictví* neuznává za hodné nic jiného než požadavek jasnosti. A v listech užívá místo pozdravu „Raduj se!“ pozdravu „Měj 14 se dobře!“ a „Řádně žij!“.

Aristón tvrdí v *Životě Epikúrově*, že Epikúros opsal své *Pravidlo* z Nausifanovy *Třínožky* a že byl též jeho posluchačem, ale také plátónika Pamfila ze Samu. Začal prý filosofovat ve 12 letech a vlastní školu založil v 32 letech.

Podle zprávy Apollodórové v jeho *Kronice* se narodil v 3. roce 149/150 olympiády za archonta Sósigena 7. dne měsíce gameliónu,²⁵ 342/1 sedm let po smrti Platónově. Když mu bylo 32 let, založil školu nejprve v Mytiléně a Lampsaku a měl ji tu pět let, potom prý se s ní přestěhoval do Athén, kde zemřel v 2. roce 127. olympiády za archonta Pýtharáta, dožil se 72 let. Vedení školy prý převzal Hermarchos, syn Agemortův, z Mytilény. Zemřel prý na ledvinový kámen, který mu zastavil močení, jak praví i Hermarchos v *Listech*, po čtrnácti- 271/70

²² Zejména v názoru o existenci různorodých částí hmoty (spermat); atomy Leukippovy, Démokritovy a Epikúrové byly částice vesměs stejnorodé, kdežto Anaxagorovy homoiomerie (částice „stejnodílné“, jak je nazývá Aristotelés) byly prvky vzniklé sdružením částic stejné kvality. Anaxagorás však také uznával neviditelné částice stejnorodé, jichž spojením vznikl vzduch a ohnivý éther.

²³ Jde-li o Praxifana, žáka Theofrastova, nemohl být časově učitelem Epikúrovým.

²⁴ Eurylochos, žák skeptika Pyrrhóna; o něm se mluví IX 68–69.

²⁵ Gamelión odpovídal našemu lednu/únoru a začínala se jím druhá polovice roku; narodil se tedy Epikúros r. 341.

denní nemoci. Tehdy prý vstoupil, jak vypravuje Hermippos, do měděné vany, naplněné teplou vodou, a požádav nesmíšeného vína, 16 naráz je vypil. A tak prý skončil, když vyzval své přátele, aby byli pamětlivi jeho učení.

Naše verše na něho jsou tyto:

„Žijte tu blaze a držte se mého učení!“ Takto
Epikúr naposled pravil před smrtí přátelům svým.
Vstoupil pak do teplé lázně a požádav čistého vína,
rychle je vypil a sobě urychlil podsvětí chlad.

Takový byl život toho muže a taková byla jeho smrt. Učinil takovouto závěť:

17 Tímto odkazují všechen svůj majetek synovi Filokratovu Amýnomachovi z dému Baté a synovi Démétriovu Timokratovi²⁶ z dému Potamu podle věnovacího zápisu pro oba uloženého v Métróu, s touto podmínkou, že zahradu a co k ní přísluší ponechají v užívání synovi Agemortovu Hermarchovi z Mytilény a jeho druhům ve filosofii, jakož i těm, jež zůstávají Hermarchos jako nástupce ve vedení školy, aby tam mohli žít a zabývat se filosofii. A budoucím stoupencům naší filosofie svěřují školu v zahradě, aby ji pomáhali Amýnomachovi a Timokratovi, jakož i jejich dědicům podle možnosti udržovat, ježto tak bude co nejlépe zaručeno, že se budou starat o zahradu jak oni, tak i ti, kterým ji stoupenci naší filosofie odevzdají.²⁷ Dům v Melitě ať Amýnomachos a Timokratés poskytnou k obývání Hermarchovi a jeho druhům ve filosofii, pokud bude Hermarchos živ.

18 Z výnosu majetku, který jsem odkázal Amýnomachovi a Timokratovi, nechť tito podle možnosti přispívají, rozdělujíce jej po poradě s Hermarchem jednak na výroční oběti za mého otce, matku a bratry, jednak na paměť mou každého roku v den, kdy se obvykle slaví mé narozeniny, 10. gameliónu, jednak na shromáždění členů naší filosofické školy, které se koná podle ustanovení 20. dne každého měsíce na památku moji a Métrodórovu. Ať též přispívají na oslavu pamětního dne mých bratrů v měsíci poseideónu a pamětního dne Polyainova v měsíci metageitniónu.²⁸ Dále ať pečují Amýnomachos a Timo-

²⁶ Tento Timokratés není totožný s Métrodórovým bratrem Timokratem, ale mohl by to být otec obou.

²⁷ Podle této zahrady, jež ležela buď v západní čtvrti athénské Melitě, nebo nedaleko brány dipylské v sz. části města, se nazývali epikúrejsí filosofoi Zahrady.

²⁸ Poseideón = prosinec/leden; metageitnión = srpen/září.

kratés o syna Métrodórova Epikúra a o syna Polyainova, pokud budou pěstovat filosofii a žít společně s Hermarchem. Rovněž tak ať pečují o Métrodórovu dceru²⁹ a ať ji provdají, až dospěje, za toho, koho jí vybere Hermarchos ze svých žáků, bude-li se dobře chovat a Hermarcha poslouchat. Ať jim dávají Amýnomachos a Timokratés z výnosu mého majetku na výživu tolik, kolik po dohodě s Hermarchem uznají pro ně na každý rok za postačující.

Ať si přiberou za spolusprávce důchodů též Hermarcha, aby se všechno dalo s vědomím toho, jenž se mnou zestaral ve filosofii a jehož jsem zůstavil vůdcem těch, kteří pěstovali filosofii společně se mnou. Věno té dívky, až dospěje, ať vyplatí Amýnomachos a Timokratés, vezmouce se souhlasem Hermarchovým z hotových peněz přiměřenou částku. Ať se starají také o Níkanora, jako jsem činil i já, aby moji druhové ve filosofii, kteří mi v mých osobních potřebách poskytlí pomoci a všelikým způsobem osvědčili vůči mně své přátelství a kteří si zvolili zestarat se mnou v pěstování filosofie, nepostrádali, pokud je to v mé moci, ničeho z toho, co je nezbytné pro život.

Všechny mé knihy buďtež dány Hermarchovi. Stalo-li by se však Hermarchovi něco lidského, dříve než by dospěly děti Métrodórovny, ať jim Amýnomachos a Timokratés dávají z prostředků mnou zanechaných tolik, aby měly všechno potřebné, budou-li se řádně chovat. Ať se starají též o všechno ostatní, co jsem ustanovil, aby se všechno uskutečňovalo, jak to dovolí okolnosti. Z otroků propouštím na svobodu Mýa, Níkiu a Lykóna; rovněž propouštím na svobodu i otrokyni Faidrion.

A když již umíral, napsal Ídomeneovi tento list:

Prožívaje blažený a zároveň poslední den svého života, píši vám toto. Řezavka a úplavice se u mne dostavily s bolestmi, jichž velikost již nepřipouští stupňování. Ale to všechno vyvažuje radost, kterou pociťuji v duši při vzpomínce na naše rozhovory. Ty však pečuj o děti Métrodórovny ve shodě s náklonností, kterou jsi projevoval od chlapectví ke mně a k filosofii!

Takováto byla jeho poslední vůle. Žáků měl mnoho, z nich pak byl zvláště slavný Métrodóros z Lampsaku, syn Athénaíův nebo Timokratův a Sandin. Ten se od té doby, co poznal Epikúra, od něho

²⁹ Snad je to Danaé, kterou uvádí Athénaios, XIII 593 C, jako dceru epikúrejsky Leontion.

23 nevzdálil, leda na šest měsíců, když odešel do svého rodiště, ale potom se zase vrátil. Byl to muž veskrze dobrý, jak dosvědčuje i Epikúros v úvodech ke svým spisům a v 3. knize svého *Timokrata*. Takovým tedy jsa, provdal svou sestru Batidu za Ídomenea a vzav k sobě atickou hetéru Leontion, měl ji za souložnici. Byl neochvějný jak vůči nehodám, tak vůči smrti, jak praví Epikúros v 1. knize svého *Métrodóra*. Zemřel prý sedm let před Epikúrem ve svém 53. roce a sám Epikúros ukládá v uvedené již závěti za povinnost péči o jeho děti, z čehož jde na jevo, že ho předešel v smrti.*

24 Spisy Métrodórovy jsou tyto: *Proti lékařům* (3 knihy), *O smyslovém vnímání*, *Proti Timokratovi*, *O velkodušnosti*, *O nepevném zdraví Epikúrově*, *Proti dialektikům*, *Proti sofistům* (9 kn.), *O cestě k moudrosti*, *O změně*, *O bohatství*, *Proti Démokritovi*, *O urozenosti*.

Dále to byl Polyainos z Lampsaku, syn Athénodórův, člověk slušný a laskavý, jak tvrdí Filodémos a jeho žáci. Dále nástupce Epikúrův ve vedení školy Hermarchos z Mytilény, syn Agemortův, pocházející z chudého otce, jenž se zpočátku věnoval rétorice. I od něho se uvádějí tyto velmi pěkné knihy: *O Empedokleovi* (22 knih v podobě listů), *O vědách*, *Proti Platónovi*, *Proti Aristotelovi*. Byl to schopný muž a zemřel ochrnutím těla. Potom to byl Leonteus z Lampsaku a jeho žena Themista, které Epikúros též psal listy. Dále Kolótés³¹ a Ídomeneus, oba rovněž z Lampsaku. I ti byli slavní. K nim patří také Polystratos, jenž převzal po Hermarchovi vedení školy; po něm nastoupil Dionýsios a po tomto Basileidés. Slavným se stal též Apollodóros, zvaný Vládcem zahrady, jenž napsal více než 400 knih; i dva Ptolemáiové z Alexandrie, jeden černý, druhý bílý; Zénón ze Sidónu, posluchač Apollodórův, plodný spisovatel; a Démétrios zvaný 25 Lakón; Díozenés z Tarsu, jenž sepsal *Vybrané přednášky*; dále Órión a jiní, jimž praví epikúrejci přezdívali sofisty.

26 Byli ještě jiní tři Epikúrové: syn Leonteův a Themistin, druhý z Magnésie a třetí šermíř.

Epikúros byl velmi plodný spisovatel, který převyšoval všechny

* Měl za žáka též bratra Métrodórova Timokrata, člověka lehkomyšlného, o němž se stala již předtím zmínka.³⁰

³⁰ Vše, co je uvedeno v překladu pod čarou, jsou okrajové přípisky (glosy), jež se dostaly v rukopisech díla Díozenova do textu, odkud je filologická kritika zase většinou vyloučila.

³¹ Byl to nadšený vyznavač epikúreismu, jenž dokazoval ve zvláštním spise, že se podle jiné filosofie nedá žít; Plútarchos složil spis *Proti Kolótovi*, který je důležitým pramenem pro poznání epikúrejské filosofie.

množstvím knih; je jich totiž k 300 svitků. Není v nich ani jediného svědectví odjinud převzatého, nýbrž jen vlastní slova samého Epikúra. V spisovatelské plodnosti s ním soupeřil Chrysippos, jak tvrdí i Karneadés, jenž ho nazývá příživníkem knih Epikúrových. Napsal-li totiž něco Epikúros, snažil se hned Chrysippos napsat o tom právě tolik. Proto se též často opakoval a psal, co ho napadlo, a v chvatu 27 nechal neopraveno, co napsal; a svědectví je u něho tolik, že jsou jeho knihy vyplněny jen jimi, jak to lze shledat též u Zénóna a Aristotela. Tak četné a cenné jsou spisy Epikúrovy. Nejlepší z nich jsou tyto:

O přírodě (37 knih); *O atomech a prázdném prostoru*; *O lásce*; *Výtah ze spisů proti přírodním filosofům*; *Proti megarikům*; *Sporné otázky*; *Hlavní články učení*; *O volbě a odmítání*; *O konečném cíli*; *O kritériu neboli Pravidlo*; *Chairedámos*; *O bozích*; *O zbožnosti*; *Hégésianax*; *O způsobech života* (4 kn.); *O spravedlivém jednání*; *Neoklés*, věnováno Themistě; *Hostina*; *Eurylochos*, věnováno Métrodórovi; *O vidění*; *O úhlu v atomu*; *O hmatu*; *O osudu*; *Myšlenky o citech*, *Timokratovi*; *O předpovídání počasí*; *Povzbuzení k filosofii*; *O obrázcích*; *O představě*; *Aristobúlos*; *O hudbě*; *O spravedlnosti a ostatních ctnostech*; *O darech a vděčnosti*; *Polymédés*; *Timokratés* (3 kn.); *Métrodóros* (5 kn.); *Antidóros* (2 kn.); *Myšlenky o nemocech*, věnováno Mithrovi; *Kallistolás*; *O království*; *Anaximénés*; *Listy*. 28

Jeho názory, obsažené v těchto spisech, pokusím se vyložit tak, že zde uvedu tři jeho listy, v nichž podal výtah z celé své filosofie. Uvedu pak též jeho hlavní myšlenky a některé z jeho výroků, jež se 29 mi zdály vhodné pro výbor, takže budeš moci³² poznati toho muže po všech stránkách a jej posoudit. První list píše tedy Hérodotovi a týká se nauky o přírodě, druhý Pýthokleovi a týká se zjevů na obloze, třetí Menoikeovi a je v něm podán výklad o lidském životě. Je tedy třeba začít listem prvním, ale dříve povím několik slov o jeho rozdělení filosofie.

Dělí se na tři části: kanoniku, fysiku a ethiku. Kanonika ukazuje 30 cesty k vytvoření filosofické soustavy a je obsažena v jednom spise nadepsaném *Pravidlo* (Kánón). Fysika podává celou teorii o přírodě a je obsažena v 37 knihách spisu *O přírodě* a v základních rysech v *Listech*. Ethika jedná o volbě a odmítání a je obsažena v knihách *O způsobech života*, v *Listech* a v spise *O konečném cíli*. Obvykle však spojují kanoniku s fysikou a nazývají kanonikou nauku o krité-

³² Toto oslovení se týká oné nejmenované etelkyne Platóna, kterou oslovuje DL III 47.

riu a počátku, to jest nauku o základech; fysikou nauku o vzniku a zanikání a o přírodě; etikou pak nauku o tom, co je třeba si volit a čemu se vyhýbat, o způsobech života a o konečném cíli.

- 31 Dialektiku zavrhuji jako zbytečnou, neboť prý stačí, když se zkoumatel přírody řídí hlasem, jímž věci samy o sobě hovoří. Praví tedy Epikúros v *Pravidle*, že kritériem pravdy jsou vjemy, pojmy a city, epikúreji pak k tomu ještě připojují představitivé výtvořiny mysli; mluví však o nich i on sám ve *Výtahu* určeném Hérodotovi a v *Hlavních myšlenkách*. „*Neboť každé vnímání,“* praví, „*je nezávislé na rozumu a nepřijímá nic od paměti. Ani totiž nevzniká samo od sebe, ani když bylo vzbuzeno něčím jiným, nemůže nic přidat nebo ubrat. A ani není, co by mohlo smyslové vjemy vyvrátit. Neboť ani nemůže jeden vjem vyvrátit druhý vjem stejného druhu, protože mají oba stejnou platnost, ani vjem jednoho druhu nemůže vyvrátit vjem jiného druhu, protože nejsou kritériem týchž předmětů. Nemůže to však učinit ani rozum, neboť veškerá činnost rozumu závisí na smyslových vjemech. A ani jeden vjem nemůže vyvrátit druhý, protože ke všem přihlížíme. A dále skutečnost, že jsou vjemy, zaručuje pravdivost smyslového vnímání. Neboť to, že vidíme a slyšíme, je právě tak skutečnost, jako že cítíme bolest. Proto je třeba i o věcech nejasných činit závěry z věcí zjevných. Neboť i všechny myšlenky vznikají ze smyslových vjemů, a to buď bezprostředně, nebo podle obdoby, nebo podle podobnosti, nebo skládáním vjemů, přičemž něčím přispívá i rozumové usuzování. I představy šilenců a sny jsou pravdivé, protože působí pohyb, kdežto co je neskutečné, pohyb nepůsobí.“*

- 33 Pojmům nazývají jakoby pochopení nebo správné mínění nebo představu nebo obecný poznatek uložený v mysli, to jest vzpomínku na to, co se nám často mimo nás zjevilo, např. „*To a to je člověk.*“ Neboť zároveň s vyřčením slova „*člověk*“ hned se vybaví pomocí pojmu v mysli jeho obraz podle předchozích smyslových vjemů. Proto je prvotní význam každého slova jasný. A nemohli bychom zkoumat to, co zkoumáme, kdybychom to již dříve nebyli poznali, jako např. „*To, co v dále stojí, je buď kůň, nebo vůl.*“ Tu jsme zajisté kdysi pojmově poznali podobu koně a vola. Vždyť bychom nemohli žádnou věc ani pojmenovat, kdybychom nebyli dříve pojmově poznali její obraz. Jsou tedy pojmové představy jasné. I mínění závisí na nějaké dřívější jistotě, vzhledem k níž je pronášíme, jako např.
- 34 *jak víme, že toto je člověk? Mínění nazývají též domněnkou a tvrdí,*

že jest jednak pravdivé, jednak klamné. Potvrzují-li je totiž smysly, nebo je nevyvracejí, je prý mínění pravdivé; nepotvrzují-li je však smysly nebo je vyvracejí, je prý klamné. Proto zavedli pojem „*prosmenon*“, „*to, co čeká*“, jako např. když počkáme, až se přiblížíme k věži a poznáme, jak se jeví zblízka.

City jsou, jak tvrdí, dva, *slast* a *bolest*, jež jsou společně všem živočichům a z nichž první je jim přiměřený, druhý nepřiměřený. Podle nich prý se rozhoduje, co třeba si volit a čemu se vyhýbat. Zkoumání pak se týká jednak věcí samých, jednak pouhých slov.

Tolik tedy v hlavních rysech o rozdělení filosofie a o kritériu. A nyní již přistupme k listu.

Filosofie přírody
Epikúros pozdravuje Hérodota.

Pro ty, milý Hérodote, kteří nemohou probrat všechno, co jsem 35 napsal o přírodě, ani pročíst větší z těch knih, které jsem složil, připravil jsem sám výtah³³ z celé své soustavy, který postačí k tomu, aby si vštípili v paměť aspoň nejzákladnější poučky a aby si tak mohli při každé příležitosti pomoci v nejhlavnějších věcech, pokud by se zabývali teoretickým zkoumáním přírody. Je však nutné, aby si i ti, kteří již dostatečně pokročili v poznání vesmíru, zapamatovali obraz celé soustavy v nejzákladnějších rysech; neboť povšechného názoru potřebujeme často, podrobného však ne v stejné míře.

Je tedy třeba stále se vracet i k onomu povšechnému názoru a po 36 držet si z něho v paměti tolik, abychom měli jednak nejzákladnější pojetí o věcech, jednak získali prostředek pro všeliké důkladné poznání jednotlivostí, tím totiž, pochopíme-li a zapamatujeme-li si dobře nejvšeobecnější obrisy. Neboť i pro člověka zcela zasvěceného je nejhlavnější podmínkou veškerého důkladného poznání umět hbitě užívat získaných poznatků tím, že je všechny shrnuje v jednoduché základní věty a výroky. Není totiž možné obsáhnout souhrn poznatků soustavného zkoumání vesmíru, nedovedeme-li pomoci krátkých výroků pojmut v mysli i všechny výsledky důkladného zkoumání jednotlivostí. Poněvadž je tedy takovýto postup užitečný těm, kdo se oddali pěstování vědy o přírodě, proto já, jenž doporučuji jiným, aby se ustavičně 37 zabývali vědou o přírodě, a v tomto způsobu života nalézám přede-

³³ To je tzv. *Velký výtah*, podle něhož vyložil Lucretius Epikúrovo učení ve své básni *De rerum natura* (*O přírodě*).

všim duševní klid, sepsal jsem pro tebe i tento výťah a úvod do základů celé nauky.

Nejprve je tedy, milý Hérodote, třeba si uvědomit věcný obsah slov, abychom mohli uvádět k němu ve vztah mínění, otázky a pochybnosti a je rozsuovat a abychom neponechávali všechno nerozhodnuto, hledající důkazy do nekonečna, anebo abychom neužívali prázdných slov. Je totiž nutné, aby se přihlíželo k prvotnímu významu každého slova a aby nebylo třeba jej teprve objasňovat, máme-li mít něco, s čím bychom uváděli ve vztah otázky, pochybnosti a mínění. A dále je třeba pokaždé přihlížet k smyslovým vjemům a vůbec k přítomným představám jak myslí, tak kteréhokoli kritéria a stejně k daným citovým stavům, abychom měli podle čeho určit i to, co teprve čeká na ověření, i to, co je nezjevné.

Když jsme toto probrali, je třeba již uvažovat o věcech nezjevných. Především o tom, že nic nevzniká z nejsoucná. Neboť potom by všechno vznikalo ze všeho a nebylo by k tomu třeba semen. A kdyby to, co přestává být zjevným, zanikalo v nejsoucnu, byly by již všechny věci pomínuly, protože by nebylo, več by se rozkládaly. A dále, vesmír byl vždy takový, jaký je nyní, a vždy takový bude; není totiž nic, več by se přeměnil. Neboť mimo vesmír není nic, co by mohlo do něho vniknout a způsobit změnu.

A dále,* vesmír se skládá z těles a prázdného prostoru. Jsoucnost těles potvrzuje totiž u všech smyslová zkušenost, podle níž je nutno rozumem usuzovat o tom, co je nezjevné. A kdyby nebylo to, co nazýváme prázdnem, místem nebo nehmatatelným jsoucnem, neměla by tělesa ani kde být ani v čem se pohybovat; a právě v pohybu se nám jeví. A mimo toto dvojí nemůže být ani v pojmových představách ani obdobou podle věcí představitelných vymyšleno vůbec nic, co by se mohlo pokládat za celé podstaty a nikoli jen za označení jejich nahodilých nebo trvalých vlastností.

Dále** tělesa se dělí na složeniny a na tělesa, z nichž jsou složeniny vytvořeny. Tato tělesa jsou nedělitelná a neměnitelná, nemá-li všechno zaniknout v nejsoucnu, nýbrž má-li zůstat při rozkládání složenin něco trvalého; jsou svou přirozeností celistvá, nemajíce več nebo jak by se rozložila. Z toho tedy nutně plyne, že jsou počátky věci nedělitelná jsoucná tělesné podstaty.

A dále, vesmír je nekonečný. Neboť co je omezené, to má okraj;

* To praví též ve Velkém výťahu na začátku a v 1. knize spisu O přírodě.

** Toto praví též v 1., 14. a 15. knize O přírodě a ve Velkém výťahu.

okraj však lze pozorovat pomocí něčeho jiného vedle něho; [vesmír však nelze pozorovat pomocí něčeho jiného vedle něho;]³⁴ proto nemá okraje, nemá konečnou mez; a protože nemá konečnou mez, je nekonečný a neomezený. A dále, vesmír je nekonečný nejen co do velikosti prázdného prostoru, nýbrž i co do množství těles. Neboť 42 kdyby byl prázdný prostor nekonečný, ale tělesa omezená co do počtu, nikde by nesetrávávala, nýbrž by se pohybovala rozptýleně po nekonečném prázdném prostoru, nemajíce jiných těles, jež by je podpírala a svými nárazy zastavovala. A kdyby byl prázdný prostor ohraničený, neměla by tělesa při svém nekonečném počtu, kde by se umístila.³⁵

Mimo to nedělitelná a plná tělíska, z nichž složená tělesa vznikají a v něž se rozkládají, mají neurčitelný počet rozmanitých tvarů. Neboť je nemožné, aby vzniklo tolik rozmanitých věcí z určitého počtu týchž tvarů. Je tedy sice u každého tvaru zcela neomezený počet stejných atomů, ale co do tvarových rozdílů není zcela neomezený, nýbrž je neurčitelný.*

Atomy se pohybují ustavičně** po všechny věky^{35a} a jedny z nich se pohybují na velkou vzdálenost od sebe, druhé kmitavým pohybem 43

* Neboť, jak praví dále, ani dělení nejde do nekonečna, nýbrž přestává, ježto i tak se mění vlastnosti těles, ledaže by někdo chtěl i velikost atomů stupňovat prostě do nekonečna.

** Dále pak praví, že se pohybují stejnou rychlostí, ježto prázdný prostor poskytuje volnou cestu atomu nejlehčímu i nejtěžšímu.

³⁴ Slova v hranatých závorkách doplnil Usener podle Ciceroa, *De divinatione* II 50, 103: *At quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus.*

³⁵ Ale v omezeném prostoru nemůže být neomezený počet těles, ježto ani počet atomů v něm nemůže být nekonečný.

^{35a} Na tomto místě se doplňují v některých překladech (např. Jar. Ludvíkovského) podle E. Bignona slova: „některé svislým pádem, jiné odklonem od svislého pádu a jiné kmitavým pohybem“ jako v textu prý vynechaná. Text však tu není porušen, jak se soudí; jde totiž v § 44, který je úplně ve shodě s § 43, jen o dvojí pohyb atomů, a to na velkou vzdálenost od sebe a kmitavý pohyb na jednom místě při srážce atomů. O odklonu od svislého pádu, tzv. *parenklisi*, u Epikúra vykládá Lucretius (*De rerum natura* II 216–293), nazývá je *clinamen*, a podle něho Cicero (*De finibus bonorum et malorum* I 6, 19 a *De fato* 11, 23), jenž však ji zavrhuje, jak činil Carneadés. Východiskem ze spleti názorů na problém parenklise asi jest, že Epikúros, jenž uznával pro vznik světů vířivý pohyb atomů jako atomisté, nepřikládal ve fyzice prvořadou důležitost parenklisi, která zde zřejmě neměla význam příčiny, bez níž nemůže nic vzniknout (DL X 38), a proto se o ní v listě Hérodotovi nezmínil; odklonem od pádu atomů vlastní tíží by totiž nemohla vzniknout za nejprudšího záru tělesa nebeská, vířící ve vesmíru od začátku svého vzniku podle nutnosti (DL X 92). Mimořádný význam má však teorie parenklise v Epikúrově ethice.

44 na jednom místě, když jsou náhodou uzavřeny ve spleti atomů nebo jsou drženy pohromadě atomy k splétání náchylnými. To způsobuje jednak povaha prázdného prostoru, jež od sebe odděluje jednotlivé atomy a není schopna zastavit je v pohybu, jednak tvrdost atomů, jež je jejich vlastností, působí při srážce jich odraz na takovou vzdálenost, na jakou jim dovoluje jejich spletení po srážce zpětný pohyb. Toto vše nemá počátku, protože atomy a prázdný prostor jsou od věčnosti.*

45 Co bylo dosud pověděno, poskytne tomu, kdo si to všechno zapamatuje, dostatečný základ k pochopení podstaty jsoucna.

Dále, je nekonečný počet světů, podobných tomuto našemu i nepodobných. Neboť atomy, jsouce, jak bylo právě dokázáno, nekonečné počtem, nesou se i do největší vzdálenosti. Takové totiž atomy, z kterých by mohl vzniknout svět, nebo které by jej mohly vytvořit, nepotřebovaly se ani na jeden svět, ani na omezený počet světů, ani na všechny takové, jaký je tento, ani na všechny odlišné od tohoto. Proto nic nepřekáží tomu, aby byl nekonečný počet světů.

46 A dále, jsou též o b r y s y v ě c í, jež mají stejný tvar jako pevná tělesa, ale velmi se liší jemností složení od vnímaných předmětů. Není totiž nemožné, že ve vzduchu obklopujícím předměty, vznikají takovéto sestavy atomů a vhodné podmínky k vytváření dutých a jemných útvarů a že tyto výrony zachovávají polohu a postup atomů v tom pořádku, který měly v pevných tělesech. Tyto obrysy nazýváme o b r á z k y. Pohyb jich, děje-li se tak, že se nesetká s ničím, co by na ně narazilo, urazí každou představitelnou vzdálenost v nepomyšlitelně krátkém čase. Neboť pomalost nebo rychlost pohybu je úměrná ná-

47 rážení nebo nenarážení atomů na překážku. Pohybující se těleso samo ovšem nepřichází v čase jen rozumem postižitelném současně na více míst — je to totiž nemyslitelné — a to, co se pohybuje spolu s ním, začne se odlučovat od předmětu kdekoli v nekonečnu v čase smysly vnímatelném a nikoli z toho místa, z něhož zachytíme jeho pohyb; neboť rychlost pohybu bude úměrná nárazům atomů, i když připustíme, že až do té doby nebyla zdržována protinárazy. Je jistě užitečné podržet v paměti i tuto základní poučku. Dále, proti tomu, že mají obrázky nepřevyšitelnou jemnost, nesvědčí ani jediný zjev. Proto mají též nepřevyšitelnou rychlost, ježto mají všude stejnoměrný prů-

* Dále pak ještě praví, že atomy nemají žádné vlastnosti kromě tvaru, velikosti a tíže; že se mění barva podle polohy atomů, praví v *Dvanácti základních poučkách*; a že nemají všechny možné velikosti, neboť nikdo nikdy nespátřil atom zrakem.

chod a mimo to na jejich jemné výrony nic nenaráží nebo jen málo věcí, kdežto na tělesa složená z mnoha nebo nesčetných atomů hned něco naráží.

Mimo to nic nesvědčí proti tomu, že se obrázky tvoří s rychlostí 48 myslenky. Neboť obrázky proudí s povrchem těles bez ustání, ale neprojevuje se to zmenšováním těles, protože se úbytek atomů zase doplňuje; zachovávají pak po dlouhý čas polohu a pořadí atomů pevného tělesa, i když se někdy poruší. Tvoří se též v ovzduší náhle sestavy obrázků, protože nemusí být vyplněny do hloubky; jsou pak i některé jiné způsoby, jak povstávají takovéto útvary. Nic z toho zajiště nevyvracejí smyslové vjemy, přihlížíme-li k jejich jasnosti tak nějak, že s nimi uvedeme v souvislost i působení vnějších předmětů na nás.

Je pak třeba si také myslet, že v i d í m e a v myslí pojmáme podobu 49 vnějších předmětů, vstupuje-li z nich něco do nás. Neboť vnější věci by nemohly vstisknout v nás svou přirozenou barvu a podobu ani pomocí vzduchu mezi námi a jimi ani pomocí paprsků³⁶ nebo nějakých výronů, šířících se od nás k nim tak, jako když jakési obrázky vstupují od věcí nám v přiměřené velikosti do zraku nebo do mysli, podržující s nimi stejnou barvu a podobný tvar. Následující 50 rychle za sebou, vytvářejí tak představu jednotné a souvislé věci a zachovávají s vlastním předmětem společnou působivost souměrnými nárazy od něho vycházejícími a způsobovanými kmitáním atomů v nitru pevného tělesa. A každá představa, kterou získáme přímým působením buď na naši mysl nebo smysly, ať jde o podobu nebo vlastnosti, je podobou pevného předmětu a vzniká souvislým opakováním obrázku nebo jako jeho pozůstatek. Ale klam a omyl vždy je v tom, co si přimýšlíme k tomu [co ještě čeká], aby bylo potvrzeno nebo aby nebylo vyvráceno, ale potom není potvrzeno (nebo je vyvráceno).* Neboť nebylo by nikdy podobnosti mezi představami, jež 51 získáváme např. při pozorování obrazu, nebo jež vznikají ve spánku nebo nějakou jinou činností mysli nebo ostatních kritérií, a mezi věcmi, jež nazýváme skutečnými a pravdivými, kdyby nebylo nějakých takových obrázků, s nimiž přicházíme do styku. A omylu by nebylo, kdybychom nepřijímali ještě jakýsi jiný pohyb v nás samých, těsně

* Působením jakéhosi pohybu v nás samých, těsně spjatého s představivou činností, ale od ní odlišného, jímž vzniká klam.

³⁶ Ze vidění umožňují paprsky světla, byl již názor Empedokleův a Parmenidův; tuto teorii popisuje Platón v *Theaitétu*, 153 E a v *Timáiu*, 45 C.

spjatý s činností představivou, ale od ní odlišný. Tímto pohybem, je-li potvrzen nebo je-li vyvrácen, vzniká klam, je-li však potvrzen 52 nebo není-li vyvrácen, vzniká pravda. I tuto poučku je si třeba dobře podržet v paměti, aby ani nebyla odstraněna kritéria založená na jistotách, ani aby omyl neuvedl ve zmatek všechno poznání tím, že by byl stejně potvrzován jako pravda.

Slyšim!
Dále, i slyšení vzniká tím, že se nese jakýsi proud od předmětu, který mluví nebo zní nebo hřmotí nebo působí jakýkoli sluchový dojem. Tento proud se rozptyluje na shluky stejných částic, zachovávajíce zároveň jakousi vzájemnou souvislost a svéráznou jednotu, jež ukazuje na předmět, který je vyslal, a většinou způsobuje jemu odpovídající vjem, a ne-li, aspoň naznačí přítomnost vnějšího předmětu. Neboť kdyby nevycházelo z předmětu něco s ním souvisícího, nemohl by vzniknout takový vjem. Nesmíme si tedy myslet, že sám vzduch nabývá určitého tvaru vysílaným hlasem nebo zvuky stejného druhu — neboť hlas nemůže ani dost málo takto působit na vzduch — nýbrž že náraz v nás vznikající, když vydáváme hlas, ihned vytlačí jakési shluky hmotných částic, jež vytvářejí dechu podobný proud, který v nás působí sluchový dojem.

Čich
Rovněž i o čichu je třeba se domnívat stejně jako o sluchu, že by nikdy nepůsobil žádného pocitu, kdyby nebylo jakýchkoli shluků hmotných částic, vycházejících z předmětu, jež by byly přiměřené k tomu, aby uvedly v pohyb tento smysl; přitom jsou jedny neuspořádané a působí nepříjemně, druhé uspořádané a působí příjemně.³⁷

Složení atomů
54 Dále je třeba se domnívat, že atomy nemají žádnou jinou vlastnost smyslových jevů kromě tvaru, tíže, velikosti a toho, co je nutně spojeno s tvarem. Neboť každá vlastnost se mění, ale atomy se vůbec nemění, protože při rozkladu složených těles musí přece zůstat něco pevného a nerozložitelného, co způsobí změny, ale ne v nejsoucno ani z nejsoucna, nýbrž změny vzniklé většinou přemísťováním a někdy i přibýváním nebo ubýváním atomů. Proto jsou přemísťující se atomy nutně nezníčitelné a nemají povahu toho, co se přeměňuje, nýbrž mají 55 své vlastní složení a utváření; a to je též nutně trvalé.³⁸ Neboť i u věcí, jež se před námi přetvářejí, pozorujeme při souměrném ubírání, že

³⁷ O chuti a hmatu se Epikúros nezmiňuje v tomto listě, protože to jsou smysly méně důležité než zrak a sluch; Lucretius vykládá o chuti IV 615–672.

³⁸ Tyto ještě menší, ale omezené částice atomu nazývá Epikúros (o tom viz dále v § 59) perata = části mezní (Lucretius minima = nejmenší částice).

jejich tvar trvá, kdežto vlastnosti v měnícím se předmětu netrvají tak, jako zůstává tvar, nýbrž že z celého tělesa mizejí. Stačí tedy to, co zbývá, k tomu, aby vytvářelo rozdíly v složeninách, neboť je zajisté nutné, aby aspoň něco nakonec zbylo a nezaniklo v nejsoucnu.

Dále si nesmíme myslet, že je mezi atomy zastoupena každá velikost, nechceme-li, aby nám to vyvrátily smyslové jevy; že však jsou určité rozdíly ve velikosti, je třeba připustit, ježto je-li tomu tak, lépe se vyloží citové a vjemové děje. Atomů každé velikosti jednak není 56 třeba k tomu, aby vznikly rozdíly ve vlastnostech věcí, jednak by bylo v tom případě nutné, aby se nám naskytly i viditelné atomy. Něco takového se však nepozoruje a ani si nelze představit, jak by se mohl stát atom viditelným. Mimo to si nesmíme myslet, že je v ohraničeném tělese neomezený počet částic, ani že jsou libovolně malé. Proto musíme nejen zavrhnout dělení na stále menší části až do nekonečna, abychom všechny věci neoslabili a nebyli nuceni je ve svých představách o složených tělesech proměnit postupným drobením jsoucna v nejsoucno, ale nesmíme si ani myslet, že se u ohraničených těles děje přechod po stále menších a menších částech až do nekonečna. Neboť jakmile někdo řekne, že je v nějakém tělese 57 neomezené množství částic at jakékoli velikosti, nelze si nijak představit, jak by ještě mohlo být toto těleso omezené co do velikosti. Je totiž zřejmé, že tyto částice počtem nekonečné mají každá nějakou velikost; a byť i byly sebe menší, přece by bylo těleso nekonečně veliké. A poněvadž to, co je ohraničené, má okraj rozumem postižitelný, i když jej nelze pozorovat sám o sobě, není možno si nemyslet, že je takové i to, co s ním sousedí, a že takto dále po řadě postupující dospějeme v mysl k pojmu nekonečna.

Vnímání
Nejmenší vnímatelnou částici je si třeba myslet tak, 48 že není ani taková jako to, co připouští změnu jednotlivých částí, ani ovšem ve všem zcela tomu nepodobná, ale že má sice jakousi příbuznost s věcmi, jež připouštějí změny, že však na ní nelze rozeznat jednotlivé části. Kdykoli se však vzhledem k této příbuznosti domníváme, že na ní rozeznáme jednotlivé části, jednu zde, druhou tam, nutně se nám objeví něco stejně velikého. A tyto nejmenší částice vnímáme svým zrakem postupně, počínající první, nikoli na tomtéž místě ani tak, že by se jejich části navzájem dotýkaly, nýbrž jen tak, že svou povahou určují velikost těles, a to větší jich počet velikost větší, menší jich počet pak velikost menší.

Je třeba se domnívat, že se touto obdobou řídí také nejmenší část 59

v atomu. Je ovšem zřejmé, že se ona část liší malostí od nejmenší části vnímatelné zrakem, ale platí pro ni tatáž obdoba. Neboť že i atom má velikost, jsme ukázali podle obdoby věci vnímatelných, jenomže jsme posunuli jeho malost ještě mnohem dále. I je třeba pokládat tyto nejmenší části, které již nemají dalších částí, za části mezní, sloužící jako prvotní jednotky za míru velikosti větších i menších atomů při rozumovém zkoumání těchto neviditelných tělísek. Neboť příbuznost mezi těmito mezními částmi atomu a neměnnými nejmenšími částmi věci stačí k ukončení dosavadního výkladu, je však nemožné, aby se tyto mezní části seskupovaly vlastním pohybem.

60 Dále, o nekonečném prostoru nesmíme užívat výrazů „nahore“ a „dole“ ve smyslu nejhořejšího a nejdolejšího místa v prostoru. Víme zajisté, že to, co je nad naši hlavou, ať bychom se postavili kdekoli, kdyby bylo promítnuto do nekonečna, nebo kdyby se to stalo s tím, co je pod nějakým myšleným místem, nikdy se nám nebude jevit současně jako „nahore“ a „dole“ vzhledem k téže věci; je totiž nemožné něco takového si pomyslet. Proto je možno uznat za jediný pohyb ten, který si myslíme směřující nahoru do nekonečna a za jediný též pohyb směřující dolů, i když přijde nesčíslněkrát to, co se pohybuje od nás do míst nad naši hlavou, k nohám těch, kteří jsou nad námi, nebo to, co se pohybuje od nás dolů, k hlavám těch, kteří jsou pod námi; neboť celý pohyb si nicméně myslíme jako směřující ve dvou protivrtných směrech od nás.

61 A dále, atomy mají nutně stejnou rychlost, když se pohybují prázdným prostorem, aniž na ně něco naráží. Neboť ani těžké se nebudou pohybovat rychleji než malé a lehké, nesetkají-li se ovšem s žádnou překážkou; ani malé rychleji než velké, třebaže mají všude cestu přiměřenou, nebude-li ani na ně nic narážet. Ani pohyb vzhůru nebo na stranu, způsobený nárazy, ani pohyb dolů, způsobený vlastní tíží, nebude rychlejší. Neboť pokud bude trvat ten i onen pohyb, potud se bude dít s rychlostí myšlenky, až narazí atom na překážku buď z vnějšku nebo vlastní tíží, působící proti síle nárazu. Pokud však jde

62 o složená tělesa, bude se jedno pohybovat rychleji než druhé, ačkoli mají všechny atomy stejnou rychlost, a to proto, že se v složeninách pohybují atomy v nejmenším souvislém čase jedním směrem, kdežto v okamžicích postižitelných jen rozumem nejsou unášeny jedním směrem, nýbrž stále na sebe narážejí, dokud nevznikne souvislý pohyb smysly vnímatelný. Neboť to, co přidáváme ze svého myšlení, soudíce o tom, co nevidíme, že se totiž uskutečňuje souvislý pohyb

i v okamžicích jen rozumem postižitelných, není v takovýchto případech pravdivé; neboť pravdivé je zajisté jen to, co vnímáme smysly, nebo co postižujeme myslí přiměřeně k činnosti smyslové.

Potom přihlízejíce k svým vjemům a citům — neboť to nám bude 63
nejspolehlivější zárukou pravdy — nutně dospíváme k názoru, že je duše těleso složené z jemných částic, rozptýlené po celém složení těla, nejvíce se blížíci dechu s jakýmsi přimíšením tepla a podobající se v něčem tomuto, v něčem onomu. Je pak tu ještě další složka, jemností složení velmi se lišící od těchto dvou, jež však projevuje tím větší spojitost s ostatním složením těla. O tom všem jasně svědčí mohutnosti duše, city, pohyby, myšlenky a vůbec to, čeho ztráta nám způsobuje smrt. Dále je třeba si pamatovat, že v duši je hlavní původ vnímání. Nebyla by však získala k němu způsobilost, kdyby nebyla 64
jaksi podporována ostatní skladbou těla. A ostatní skladba těla, když poskytla duši tuto schopnost, sama též získala od ní účast na této vlastnosti, nikoli však na všech schopnostech, které má duše. Proto, když se odloučí duše od těla, toto již nevnímá. Nemělo totiž samo o sobě tuto způsobilost, nýbrž poskytovalo mu ji to druhé, jež zároveň s ním povstalo; to pak vytvářejíc si ihned způsobilost, jež se v něm vyvinula pohybem, schopnost vnímací, poskytlo na ní podle příbuznosti a vzájemného vztahu účast i tělu, jak jsem právě řekl. Proto 65
též duše, pokud zůstává v těle, neztrácí nikdy vnímací schopnost, ani když se některá jiná část těla oddělí. Naopak, i když některé části duše zahynou, protože se jejich ochranný tělesný obal buď úplně, nebo z nějaké části uvolní, pokud bude sama trvat, bude mít schopnost vnímací. Naproti tomu ostatní složení těla, i když trvá buď zcela nebo zčásti, nemá vnímací schopnosti, jakmile se z něho odloučí takové množství atomů, kolik ho stačí k vytvoření podstaty duše. A dále, když se rozkládá celá skladba těla, rozptýluje se i duše a již nemá tytéž schopnosti a nepohybuje se, právě tak jako již nemá ani schopnost vnímací. Neboť nelze si ji představit vnímající, nebyla-li 66
by v této tělesné soustavě a nevykonávala tyto pohyby, když by totiž to, co ji obklopuje a kryje, nebylo takové, jaké je to, v čem nyní jsou vykonává tyto pohyby.* Mimoto je třeba mítí též na mysli, že 67

* Jinde praví zřetelně, že i duše je složena z nejhladších a nejkulatějších atomů, jež se velmi liší od atomů ohně, a že jedna její část je nerozumná a ta že je rozptýlena po ostatním těle, kdežto část rozumná že sídlí v prsou, jak je zřejmé z pocitu strachu a radosti. A spánek že vzniká tím, že se části duše rozptýlené po celém těle udržují buď uvnitř, nebo se rozptýlují a potom ochabují od nárazů. A síň že vychází z celého těla.

netělesným v nejčastějším významu slova nazýváme to, co by mohlo být myšleno samo o sobě; samo o sobě však si nelze myslit nic netělesného kromě prázdného prostoru. Avšak prázdný prostor nemůže být ani činný ani trpný, nýbrž umožňuje jen tělesům, aby se v něm pohybovala. Proto ti, kdo říkají, že je duše netělesná, mluví poštile; nic by totiž nemohla činit ani trpět, kdyby byla taková. Ve skuteč-
68 nosti však se obě tyto vlastnosti u duše jasně rozeznávají. Kdo tedy uvede všechny tyto úvahy o duši ve vztah se svými city a vjemy, máje na paměti, co bylo řečeno na počátku, shledá, že jsou dostatečně slinuty v obecné poučky, aby se mohly podle nich bezpečně a přesně vysvětlit i jednotlivé podrobnosti.

A dále, o tvarech, barvách, velikostech a tíži a co jiného se vypo-
69 vidá o tělese, jako by to byly v l a s t n o s t i buď všech věcí, nebo věcí viditelných a poznatelných smyslovým vnímáním samým, nelze se domnívat, ani že to jsou o sobě jsoucí podstaty — neboť není možno si to představit — ani že vůbec nejsou, ani že jsou něčím jiným netělesným, co je k tělesu připojeno, ani že to jsou jeho části, nýbrž že těleso jako celek má z nich všech svou trvalou přirozenost, ale nikoli tak, že povstalo spojením jich — jako např. když větší složenina povstane ze samých částic, a to buď z prvotních jednotek nebo z velkých částí, ale menších než nějaký takový celek —, nýbrž že jen z nich těleso má, jak pravím, svou trvalou přirozenost. Všechny tyto vlastnosti mají svůj zvláštní způsob pozorování a rozlišování, přičemž však je celek stále provází a nikdy se od nich neodlučuje, a naopak tím, že je pojímáme myslí pohromadě, nabývá označení tělesa.

70 A dále, k tělesům se často přidružuje, aniž je trvale provází, cosi, co nepatří k neviditelnému ani k netělesnému. Užívající tohoto slova v jeho nejobvyklejším významu, dáváme najevo, že tyto nahodilé vlastnosti nemají ani přirozenosti celku, který vnímáme jako složeninu a nazýváme tělesem, ani vlastností trvale těleso provázejících, bez nichž je nemožno těleso si myslit. Podle určitých způsobů nazírání složeného celku je doprovázejícího může být každá z nich pojmenována, ale jen tehdy, když se pozoruje ve spojení s tělesem, protože nahodilé vlastnosti neprovázejí těleso trvale. A nesmíme z pojmu jsoucna vylučovat tento zcela zřejmý zjev proto, že nemá přirozenost celku, s nímž se společně objevuje,* ani přirozenost trvalých vlastností; nesmíme však zase pokládat nahodilé vlastnosti za něco

* a který nazýváme též tělesem.

samostatného — neboť to si nelze myslit ani o nich ani o vlastnostech trvalých —, nýbrž musíme je pokládat vesměs, jak právě se i jeví, za nahodilé vlastnosti těles a nikoli za trvale je provázející, ani zase za něco, co zaujímá postavení věcí samostatně se vyskytujících. Díváme se na ně tak, jak nám je určuje samo smyslové vnímání v jejich zvláštnosti.

Dále je třeba bedlivě uvážít i toto. Č a s nesmíme zkoumat jako ostatní vlastnosti, které zkoumáme na daném předmětu, uvádějice je ve vztah s pojmovými představami, které zříme ve své myslí, nýbrž musíme brát v úvahu samu zřejmou jistotu, podle níž mluvíme o dlouhém nebo krátkém čase, jak to máme ve své přirozenosti. A nesmíme přitom ani zavádět zvláštní slova jako domněle lepší, nýbrž musíme o čase užívat slov obvyklých, ani nesmíme o něm vyslovovat něco jiného, jako by to bylo svou podstatou totožné s tímto zvláštním pojmem — neboť i to někteří činí —, nýbrž musíme nejspíše přihlížet k tomu, s čím tento zvláštní pojem spojujeme a čím jej měříme. K tomu zajisté není třeba dalšího dokazování, nýbrž jen rozumné
73 úvahy, že jej spojujeme se dny a nocemi a s jejich částmi a rovněž s city a stavy bezcitnosti, s pohyby a stavy klidu, myslíce si při nich ještě zase jakousi zvláštní nahodilou vlastnost právě to, co jmenujeme časem.*

Mimo to, co bylo již dříve řečeno, je třeba si též myslit, že světy a vůbec všechny omezené složeniny, mající stejnou podobu jako pevná tělesa, jež pozorujeme, vznikly z nekonečna, přičemž se všechny tyto větší i menší útvary odloučily ze zvláštních stočenin atomů. A všechny se zase rozkládají, jedny rychleji, druhé pomaleji a jedny působením takových, druhé působením jiných příčin.** Mimoto nesmíme se domnívat, že mají světy nutně jen jeden tvar;*** nikdo by totiž nedokázal, že v jednom takovém světě by mohla být obsažena taková semena, z nichž povstávají živočichové, rostliny a všechno ostatní, co vidíme, kdežto v druhém takovém že by to nemohlo být.†

* Právě pak toto i v 2. knize spisu O přírodě a ve Velkém výtahu.

** Je tedy zřejmé, že i světy prohlašuje za zničitelné, protože se jejich části mění. A jinde praví, že se Země vznáší ve vzduchu.

*** Naopak sám praví ve 12. knize spisu O přírodě, že mají různé tvary, neboť některé jsou prý kulovité, jiné vejčité a jiné prý mají zase jiné tvary; nemají ovšem všechny možné tvary a nejsou to živé bytosti, které se odloučily od nekonečna.

† A právě tak mohou prý i vyrůst. Tentýž způsob třeba pokládat za platný i na zemi.

Podstatu lze pochopit
může být

Informace
be pomzu
mnoh
je
přesně

duševní
klid

klid
duše

Strach

75 pochopit myšlením. Pokud však jde o to, co spadá do pouhého pozorování západu, východu, slunovratu, zatmění a příbuzných zjevů, nepřispívá poznání jich již ničím k blaženosti, nýbrž ti, kdo jsou znali těchto jevů, neznají však přirozenou podstatu jich a nejhlavnější příčiny, mají stejně strach, jako kdyby se nebyli nic o nich dověděli, ba snad ještě větší, poněvadž jejich úžas, vyplývající z trochu lepší znalosti těchto zjevů, nemůže vésti k vysvětlení jich a k pochopení řádu nejhlavnějších příčin. Proto i když uvádíme více příčin obrátů, západů, východů, zatmění a jiných úkazů tohoto druhu, jak jsme to též učinili ve svých podrobných výkladech, nesmíme se domnívat, že naše zkoumání o těchto věcech nedosáhlo takové přesnosti, jaká přispívá k duševnímu klidu a blaženosti. Musíme tedy uvažovat o příčinách úkazů na nebi a každého neznámého zjevu tak, že budeme přiklízet k tomu, kolika různými způsoby vzniká podobný zjev u nás, pohrdající těmi, kteří nerozeznávají, co je nebo se děje toliko jedním způsobem a co se může dít několikerým způsobem, protože přehlédli zjevy na velikou vzdálenost, a kteří nadto nevědí, za jakých podmínek je nemožno [a za jakých stejně je možno] zachovat si duševní klid. Budeme-li se tedy domnívat, že se nějaký zjev může uskutečnit i nějakým jiným způsobem, zachováme si duševní klid pro toto vědomí, že se může uskutečnit několikerým způsobem, právě tak, jako kdybychom věděli, že se uskutečňuje nějakým určitým způsobem.

76 Vedle toho všeho je si vůbec třeba uvědomit, že největší zmatek vzniká v lidských duších z toho, že se lidé domnívají, že jsou nebeská tělesa blažená a nesmrtelná bytosti, přestože přitom jejich záměry, činy a důvody tomu odporují, a dále z toho, že lidé stále očekávají nebo tuší jakousi věčnou hrůzu pod dojmem z mytů, nebo že se bojí i samé bezcitnosti, způsobené smrtí, jako by se jich týkala; dále z toho, že je do toho stavu nepřivádějí domněnky, nýbrž jen jakýsi nerozumný nápad, takže nekladouce meze své hrůze, upadají do stejného nebo ještě většího zmatku než ten, kdo má o těch věcech jen ledabylou domněnku. Klid duše však znamená být zbaven toho všeho a mít neustále na paměti celek a jeho nejhlavnější zjevy.

77 Proto je třeba přihlížet k přítomným citům a vjemům, pokud jde o společné, k společným, pokud jde o zvláštní, ke zvláštním, a ke každé přítomné jistotě jednotlivých kritérií. Budeme-li totiž k tomu přihlížet, vyložíme správně příčiny zmatku a strachu, a vykládající příčiny nebeských zjevů a ostatních úkazů k nim stále se přidružujících, zbavíme se všeho toho, co děsí v nejvyšší míře ostatní lidi.

80

81

82

Vznik
Plou

Tělesa
nebeská
Zuh

Blaženost

75 Dále je třeba předpokládat, že i příroda byla mnoha rozmanitým věcem naučena a k nim přinucena samými okolnostmi a že později rozum zkoumal bedlivěji, co od ní obdržel a dalšími objevy obohacoval, v jedněch oborech rychleji, druhých pomaleji, a v některých časových obdobích [dělal pokroky větší], v jiných menší. Proto i jména věcí nevznikla zpočátku dohodou,³⁹ nýbrž lidé sami podle své přirozenosti, majíce podle různých národů své zvláštní citové dojmy a zvláštní představy, vysílali zvláštním způsobem vzduch podle různých dojmů a představ různě utvářený, přičemž byl někdy rozdíel ve zvucích i podle povahy míst těmi národy obývaných. Později byla společnou dohodou stanovena u jednotlivých národů zvláštní jména, aby jejich vzájemné dorozumívání bylo méně dvojsmyslné a bylo vyjadřováno stručněji. Určité zvuky zavedli též pro věci zrakem nevnímateľné ti, kteří si je uvědomili, jednak z přirozené nutnosti se vyjádřit, jednak je vybraťe rozumovou úvahou, a podle nejvšeobecněji platného důvodu užívání jim dali takový význam.

76 A dále, pokud jde o tělesa nebeská, nesmíme se domnívat, že jejich pohyb, obracení, zatmění, východ a západ a zjevy stejného druhu s těmito vznikly péčí nějaké bytosti, která je řídí nebo bude řídit a zároveň požívá plné blaženosti a nesmrtelnosti; neboť zaneprázdnění a starosti, projevy hněvu a přízně se nesrovnávají s blažeností, nýbrž vznikají ze slabosti, strachu a závislosti na okolí. Ani zase si nesmíme myslit, že stočená hmota ohně, požívající blaženosti, koná tyto pohyby z vlastní vůle; spíše musíme dbát naprosto vznešenosti při všech výrazech, jež vztahujeme k takovýmto myšlenkám, aby z nich nepovstaly domněnky, které by byly v rozporu s touto vznešeností, sice nám tento rozpor způsobí v lidských duších největší zmatek. Proto je třeba se domnívat, že i tato nutnost a pohyby se uskutečnily již při vzniku vesmíru v souvislosti s počátečním odloučením stočených atomů.

77 Dále je třeba se domnívat, že správně vyložit příčinu nejhlavnějších zjevů je úkolem vědy o přírodě a že blaženost spočívá na ní a na poznání přirozené podstaty úkazů na nebi a všeho toho, co přispívá k důkladnému vědění po této stránce. Mimoto že u těchto věcí nelze připouštět více výkladů a soudit, že se věc může mít i jinak, nýbrž že v nesmrtelné a blažené přirozenosti není prostě nic, co by vzbuzovalo nejistotu nebo zmatek. A že prostě jen tak tomu je, lze

³⁹ Jak soudili někteří, např. Hérakleitos, Démokritos a Aristotelés.

83 Zde tedy máš, Hérodote, ve výtahu nejhlavnější poučky o podstatě vesmíru. A tak uplatní-li se tento výklad, byv podržen svědomitě v paměti, myslím, že i když člověk nepřikročí ke všem podrobným zkoumáním v jednotlivostech, získá z něho nesrovnatelně větší silu než ostatní lidé. Neboť si sám od sebe objasní mnohé z toho, co jsem v jednotlivostech podrobně probral ve svém úplném výkladu, a právě tyto základní poučky, uloží-li si je v paměti, budou mu při tom stále pomáhat. Neboť jsou takové povahy, že i ti, kdož již dostatečně nebo i dokonale prozkoumali dílčí otázky, mohou konat většinu svých zkoumáních o celé přírodě, opírajíce se při svých rozbořech o takovéto přehledy. A ti, kteří ještě nepatří k dokonale zasvěceným, mohou si z nich i bez ústního výkladu nad pomyslení rychle učinit pro svůj duševní klid názor o nejdůležitějších otázkách.

Toto jest jeho list o fysice. Ukazů na nebi pak se týká tento list:

Epikúros pozdravuje Pýthoklea.

84 Přinesl mi Kleón od tebe list, v němž opětovně projevuješ vůči mně své přátelské smýšlení, jak si toho zaslouhují pro svou přízeň k tobě, a ne bez přesvědčivosti se snažíš oživit si v paměti rozumové úvahy směřující k blaženému životu. Žádáš mne též, abych ti poslal stručnou a přehlednou úvahu o úkazech na nebi, aby sis ji mohl snadno zapamatovat; těžko prýj se totiž pamatuje, co jsem napsal v jiných knihách, ačkoli, jak pravíš, je máš stále v rukou. S radostí jsem přijal 85 tuto tvou žádost a byl jsem naplněn příjemnými nadějemi. Když jsem tedy psal již o všech ostatních věcech, chci splnit tvou žádost, doufaje, že budou tyto úvahy užitečné i mnohým jiným, nejvíce pak těm, kteří okusili teprve nedávno pravé vědy o přírodě, jakož i těm, kteří se oddali hlubšímu pěstování některého z obvyklých vědních oborů. Dobře je tedy pochop, a v paměti je podržuje, probírej je pozorně spolu s ostatními výklady, které jsem poslal v malém výtahu Hérodovi.

86 Nejprve tedy je třeba se domnívat, že cílem poznání ukazů na nebi, ať se jimi zabýváme v souvislosti s ostatními naukami či samostatně, není nic jiného než duševní klid a bezpečná jistota, právě tak jako při ostatním bádání. Nesmíme ani násilně vynucovat, co je nemožné, ani používat u všeho stejného způsobu zkoumání jako při úvahách o různých druzích života nebo o řešení ostatních otázek přírodovědeckých, jako např. že se vesmír skládá z těles a nehmataelného jsoucna a že jeho základní prvky jsou atomy, a při všech takových otázkách, které

připouštějí jen jediný výklad souhlasící s vnímanými jevy. Ale při úkazech na nebi tomu tak není; ty připouštějí jen několikeroú příčinu svého vzniku, tak několikereú určení své podstaty, shodně se smyslovými vjemy. Neboť o podstatě přírody nesmíme vykládat podle svých lichých úsudků a pravidel, nýbrž jak to vyžadují vnímané jevy; náš 87 život totiž nepotřebuje již nerozumu a liehého zdání, nýbrž abychom žili prosti duševního neklidu. Všechno pak plyne bez duševních otřesů, pokud jde o všechny věci, které lze vysvětlit několika způsoby ve shodě s vnímanými jevy, když připustíme, jak je také nutno, o nich výklady přesvědčivě odůvodněné. Když však někdo připustí jeden výklad a zavrhne druhý, ačkoli je stejně ve shodě s vnímaným jevem, zřejmě zcela opouští zkoumání přírodovědecké a uchyluje se k mythu. Znaky pro výklad toho, co se děje nad námi ve vzduchu, poskytují nám některé ze zjevů kolem nás, jež lze pozorovat, jak se dějí, kdežto zjevy na nebi nikoli; ty se totiž mohou uskutečňovat několikerym 88 způsobem. Je ovšem nutno dbát toho, jak se nám každý úkaz jeví, a mimo to rozlišovat vše, co s ním souvisí, a ty úkazy, proti kterým nesvědčí nic z toho, co se děje u nás, vysvětlovat několikerym způsobem.⁴⁰

Svět je jakási ohraničená část nebe, obsahující hvězdy, Zemi a vůbec všechny vnímatelné předměty, která zaujímá úsek nekonečna a končí se mezi buď řídkou nebo hustou, jejímž uvolněním by bylo uvedeno všechno v něm ve znatek, jež se buď otáčí, nebo pevně stojí a má tvar buď okrouhlý nebo trojúhelníkový nebo nějaký jiný; jsou totiž možné všechny tyto tvary, protože proti tomu nesvědčí žádný ze zjevů v tomto světě, v němž si nelze představit konec. Lze si však 89 představit, i že je takových světů nekonečné množství i že takový svět může vzniknout jak ve vesmíru, tak v mezisvětí, jak nazýváme vzdálenost mezi světy v prostoru obsahujícím mnoho prázdná, nikoli však ve velkém průzračném a úplně prázdném prostoru, jak někteří tvrdí.⁴¹ A vznikne tak, že některá vhodná semena vyplynou z jednoho světa

⁴⁰ Jeden výklad připouštěl Epikúros při věcech, k jejichž existenci dospíváme myšlením, jako jsou atomy, prázdný prostor a bozi jako nesmrtelné a blažené bytosti, kdežto při úkazech na nebi, jež vnímáme smysly, připouštěl, jak poznáváme z listu druhého, výkladů několik, přihlížeje k podobným smyslovým jevům kolem nás; nezáleželo mu přitom ani tak na pravdě jako na dosažení duševního klidu, podmínky blaženosti, čemuž nebyl podle něho několikery výklad těchto jevů na překážku. Fysika totiž sloužila jeho ethice.

⁴¹ To je namířeno proti atomistům; úplně prázdný prostor uznával Leukippos (srov. IX 31 a jeho zl. 8; Lucretius I 334 praví rovněž: *Locus intactus inane vacansque* — prostor, jež nahmatat nelze, prázdný, v němž není nic).

nebo z mezisvětí nebo i z většího počtu jich a pomalu se skládají, roz-
čleňují a popřípadě přeskupují na jiné místo a zavlažují se z vhodných
zásob až do úplné dokonalosti a stálosti, pokud položené základy
90 mohou něco přijímat. Neboť nestačí jen, aby v prázdném prostoru,
v němž může svět povstat, vznikl z nutnosti shluk nebo vír atomů,
jak se myslí, a aby svět vzrůstal do té doby, pokud nenarazí na jiný
svět, jak tvrdí kterýsi z tak zvaných fysiků,⁴² je totiž v rozporu s vní-
manými jevy.

Slunce, měsíc a ostatní hvězdy* nevznikly samostatně a nebyly
teprve později pojaty do světa, nýbrž utvářely se hned od počátku
a vzrůstaly** přibýváním a vířením jakýchsi jemně složených částic
povahy buď větrné nebo ohnivé nebo obojí zároveň; neboť i tak nám
91 to vnuká smyslové vnímání. Velikost slunce a ostatních hvězd je
vzhledem k nám právě taková, jak se jeví;*** sama o sobě je buď
větší, než jak ji vidíme, nebo o málo menší nebo právě taková. Neboť
takto posuzujeme podle smyslového vnímání i ohně zde na zemi, jež
pozorujeme zdálky; a každá námitka proti této části učení bude
snadno vyvrácena, bude-li se přihlížet k samozřejmým jistotám, jak
ukazují ve svých knihách O přírodě.

92 V y c h á z e n í a z a p a d á n í slunce, měsíce a ostatních hvězd
může mít původ v zapalování a zhášení,⁴³ protože na obou dvou
místech jsou takové poměry, že se jmenované úkazy mohou uskuteč-
ňovat; neboť žádný ze zjevů proti tomu nesvědčí. Též objevováním se
těch těles nad zemí a opětným jich zakrýváním mohl by se uskuteč-
ňovat jmenovaný úkaz, neboť ani proti tomu žádný zjev nesvědčí.
Co se týče jejich pohybu, není nemožné, že povstávají otáčením celé
oblohy, nebo že tato stojí a tělesa se sama otáčejí za účelem vycházení
93 podle nutnosti, která povstala na počátku při vzniku světa . . . za nej-
prudšího žáru, ježto oheň stále postupuje jakoby za potravou na
další a další místa. O b r a t y v dráze slunce a měsíce mohou být
působeny šikmou polohou oblohy,⁴⁴ která v určitých obdobích roku

* a všechno, co svět chová.

** a podobně i země a moře.

*** Toto tvrdí v 11. knize spisu *O přírodě*; neboť kdyby, jak praví, ztratily vzdálenosti na velikosti, mnohem více by ztratily na barvě; není totiž jiné vzdá-
lenosti k tomu přiměřenější.

⁴² Je míněn Démokritos (srov. IX 45).

⁴³ To byla domněnka Hérakleitova (zl. 6), Xenofanova (zl. 41) a Métrodóra z Chiu.

⁴⁴ Sklonem zvířetníku vysvětlovali tropy Slunce Pýthagorás, Platón a Aristotelés.

byla podle nutnosti do ní uvedena; stejně však se to může dít i proti-
tlakem vzduchu nebo též tím, že stále potřebná látka se dílem po-
stupně zapaluje, dílem je jí nedostatek; nebo i proto, že byl těmto
hvězdám vnucen od počátku takový vír, že se pohybují jakoby v zá-
vitech. Neboť ani jeden z těchto a jim podobných výkladů neodporuje
žádné ze samozřejmých jistot, dovedeme-li při takovýchto dílčích otáz-
kách, přidružující se toho, co je možné, uvést každou z nich v souhlas
s vnímanými jevy, aniž se bojíme otrockých umělostek hvězdářů.

U b ý v á n í nebo opětné p ř i b ý v á n í měsíce mohlo by se dít 94
otáčením tohoto tělesa, ale stejně tak i různým utvářením vzduchu,
dále i tím, že se něco před něj postaví, a vůbec všemi způsoby, jimiž
nás jevy kolem nás vybízejí k vysvětlení tohoto úkazu, neoblíbí-li
si ovšem někdo jen jeden způsob výkladu a ostatní bezdůvodně ne-
zavrhne, aniž uváží, co je člověku možno poznat a co nikoli, touže
proto poznat nemožné. A dále je možné, že má měsíc světlo sám od
sebe, ale je také možné, že je má od slunce.⁴⁵ Neboť i kolem nás po- 95
zorujeme mnoho věcí, které mají své vlastní světlo, ale i mnoho věcí,
které mají světlo od druhých. A žádný z úkazů na obloze nestojí tomu
v cestě, má-li člověk stále na paměti několikery způsob jich výkladu
a přihlíží-li zároveň k předpokladům a příčinám s nimi souhlasícím
a nepřeceňuje-li nerozumně jejich význam, nehledě na věci, které
s nimi nesouhlasí, a nekloní-li se brzy k tomu, brzy k onomu jednostran-
nému výkladu. O b r a z t v á ř e n a m ě s í c i může vzniknout buď
změnou jeho části, nebo jeho zakrytím něčím jiným, nebo jinými
způsoby, u nichž bychom mohli pozorovat, že jsou v souhlase s vní- 96
manými jevy; neboť u žádného úkazu na obloze se nesmí zanedbávat
takovýto způsob zkoumání. Bude-li totiž někdo v rozporu se zřejmými
jistotami, nikdy nebude moci dosáhnout účastenství na duševním klidu.

Z a t m ě n í s l u n c e a m ě s í c e může nastat buď zhasnutím,
jak lze pozorovat takovéto dění i kolem nás, nebo též tím, že je za-
kryjí nějaká jiná tělesa,⁴⁶ buď Země, nebo nějaké jiné takové nevi-
ditelné těleso. A takto je třeba přihlížet k způsobům, které si jsou na-
vzájem blízké, jakož i k tomu, že není nemožné, aby některé z nich
působily současně.*

* Ve 12. knize spisu *O přírodě* praví totéž a mimo to ještě, že zatmění slunce
vzniká, když je zastíní měsíc, a zatmění měsíce, když jej zastíní Země, ale též
jeho ubýváním. To tvrdí též epikúrejec Diogenés v 1. knize *Vybraných přednášek*.

⁴⁵ Ze má Měsíc světlo vlastní, tvrdil Anaximandros a Xenofanés; správný
náзор, že je osvětlován Sluncem, měli Thalés, Pýthagorás, Parmenidés, Empe-
doklés, Anaxagorás a Métrodóros.

97 A dále, pravidelnost oběhu nebeských těles budiž chápána právě tak jako pravidelnost některých dějů, které se nahodile naskytnou i u nás. A božská přirozenost nebudiž s tím nikterak uváděna v souvislost, nýbrž budiž ponechána trvale bez starostí a v úplné blaženosti; neboť nestane-li se to, bude marný každý výklad příčin úkazů na nebi, jak se to již stalo některým lidem, kteří se nedrželi možného způsobu výkladu, nýbrž upadli do marného počínání, protože se domnívali, že se tyto věci dějí jen jedním způsobem, a všechny ostatní možné výklady zavrhovali, dávajíce se strhovat k nemyslitelnému a nedovedouce přihlížet zároveň k vnímaným jevům, které je třeba uznávat za ukazatele.

98 Změny délek noci a dne mohou být způsobovány rychlými a zase pomalými pohyby slunce nad zemí podle měnící se délky místa, protože některá místa procházejí rychleji nebo pomaleji, jako pozorujeme i kolem nás některé podobné děje, s nimiž ve shodě je nutno vykládat i o úkazech na obloze. Ti však, kteří připouštějí jen jeden výklad, jsou jednak v rozporu s vnímanými jevy, jednak se úplně připravili o poznání pro člověka možné.

Znamení počasí mohou vznikat jednak časovou shodou, jako je to u zvířat, jež je možno vidět u nás, jednak různostmi a nestálostmi ovzduší. Neboť obojí tento výklad není v rozporu se smyslovými zjevy; v kterých případech však se to děje z té nebo oné příčiny, nelze poznat.

Mraky se mohou tvořit a seskupovat i tak, že se vzduch zhušťuje tlakem větrů, i tak, že se spojují k sobě lnoucí atomy, vhodné k tomu, aby způsobily tento úkaz, i tak, že se shromažďují výpary ze země a vod; a není nemožné, že ještě mnoha jinými způsoby dochází k seskupování takových atomů. A děšl z nich může povstat, jak se stlačují a jak se přeměňují, a dále tím, že na ně shora vanou větry, pohybující se vzduchem z vhodných míst, přičemž silnější liják vzniká z určitých seskupení, způsobilých k takovým výtokům.

Hromy mohou vznikat buď stlačením větru v dutinách mraků, jako se to stává v našich nádobách, dále tím, že v nich duní oheň rozdmýchaný větrem, též tím, že se mraky trhají a praskají, nebo tím, že se o sebe trou a lámou, když předtím ztuhly v led. Vnímané jevy nás vybízejí, abychom připouštěli jak pro celek, tak pro tuto část více výkladů.

⁴⁶ To byl názor Anaximénův a Anaxagorův. (Pozn. ke str. 427.)

Právě tak i blesky vznikají několika způsoby. Neboť při tření a srážení se mraků uniká z nich atomový útvar působící oheň a vytváří blesk; nebo větry vymrštují z mraků taková tělíška, jež způsobují tento jas; nebo se tvoří vytlačením, když se mraky stlačují buď navzájem nebo větry; nebo tím, že mraky do sebe pojmu světlo roztroušené hvězdami, jež se pak stlačuje pohybem mraků a větrů a uniká skrze mraky; nebo že nejjemnější částice světla prosáknou skrze mraky, přičemž mraky od ohně vzplanou a jeho pohybem nastává hřmění; nebo tím, že se vítr rozpálí prudkým pohybem a mocným stlačením; nebo tím, že se mraky od větrů roztrhnou a vypadnou z nich ohňotvorné atomy, jež způsobují úkaz blesku. A ještě více jiných způsobů výkladu snadno najde, kdo se vždy bude držet vnímaných jevů a bude s to zároveň přihlížet k tomu, co mají podobného s těmito úkazy. Blesk předchází před hromem při nějakém takovém seskupení mraků, že buď zároveň s nárazem větru do mraků se z nich vyrazí atomový útvar působící blesk a teprve potom zpět stlačovaný vzduch způsobuje toto dunění, nebo že oba sice vyrazí z mraků současně, ale blesk se k nám nese prudší rychlostí, kdežto hrom se za ním opoždjuje, jak je tomu při některých věcech pozorovaných z dálky a vydávajících nějaké rány.⁴⁷ Údery blesku mohou vzniknout buď tím, že se nahromadí větší množství větrů, ty se stlačí a prudce se rozžhaví; jeho část se ulomí a dopadne s větší silou na místa dole ležící, přičemž se ulomí proto, že okolní místa zhoustnutím mraků příliš ztuhla; nebo tím, že sám stlačený oheň vypadne, jak může vzniknout i hrom, když se nahromadí více ohně a ten, byv prudceji rozdmýchan větrem, protrhne mrak, protože nemůže ustoupit do okolních mraků, ježto se vzájemným tlakem stále více zhušťují.* A jest ještě více způsobů, jimiž mohou povstávat údery blesku. Jen mythu budme vzdáleni! A budeme ho vzdáleni, budeme-li se hezky držet vnímaných jevů a podle nich soudit o věcech nezjevných.

Větrné smrště mohou vznikat buď klesnutím mraku, který byl sražen větrem v něm nahromaděným do dolních míst v podobě sloupu a hnán silou tohoto větru, přičemž vnější vítr současně sráží mrak na stranu; nebo tím, že se vítr stočí do kruhu, přičemž je nějaký vzduch strhován s ním shora; nebo též tím, že se utvoří mohutný proud větrů, který nemůže proudit na strany pro zhuštění okolního

* Většinou u nějaké vysoké hory, kde nejvíce blesky bijí.

⁴⁷ Např. při vnímání úderů kladiva na kovadlinu z dálky, což mohl pozorovat i Epikúros.

105 vzduchu. A když se větrná smršť snáší na zemi, vznikají větrné víry, ať se již jakkoli uskutečňuje jejich vznik pohybem vzduchu; a když se snáší na moře, vznikají vodní víry.

Zemětřesení mohou vznikat buď tím, že se vítr dostane do země, opírá se o její malé části a ustavičně jimi pohybuje, což způsobuje otrásání země. A tento vítr pojímá do sebe země buď zvenčí, nebo tak, že se propadnou vrstvy půdy do dutin zemských a proměňují vzduch tam uzavřený ve vítr. Nebo mohou povstat otřesy země také tím, že se pohyb způsobený propadnutím velkého množství půdy šíří dále a zase se odráží, když narazí na hustší a pevnější vrstvy země.

106 A jest ještě více způsobů, jimiž vznikají tyto pohyby země.

Větry povstávají čas od času, když nějaká cizí látka stáje a po malých částech proniká do vzduchu, nebo když se v něm shromáždí hojnost vody. Ostatní větry pak povstávají i tehdy, dostanou-li se vzdušné víry⁴⁸ do četných vyhloubenin země a odtud se šíří na všechny strany.

Kroupy se tvoří buď prudším tuhnutím některých částic větrné povahy, jež se ze všech stran seskupí a potom se zase rozdrobí; nebo mírnějším tuhnutím některých látek povahy vodnaté, což způsobuje současné stlačování jich i odtrhování, takže tuhnouce se seskupují jak v jednotlivých útvarech, tak v hromadném počtu. Jejich kulatost může mít původ v tom, že jejich kraje ze všech stran roztávají a při skládání jich, jak bylo řečeno, se rovnoměrně seskupují některé látky, ať vodnaté či větrné povahy, v jednotlivé drobné útvary.

107 Sníh se může tvořit buď tak, že se jemná voda vylévá z mraků přiměřeně velkými průduchy za stálého silného tlaku větru na příhodné mraky a že pak tato voda při pádu dolů ztuhne silným ochlazením, jež nějak povstane v dolejších místech. Nebo by se též mohlo tvořit takové padání z mraků tuhnutím v oblacích, majících stejnoměrně řídké složení, když se tlačí na sebe vodnaté a vedle sebe ležící mraky.* Též třením ztuhlých mraků o sebe mohly by odletovat tyto sněhové vločky. A ještě jinými způsoby může se tvořit sníh.

108 Rosa se tvoří buď tím, že se ze vzduchu srážejí takové částice, jež jsou schopny vytvořit takovou vlhkost; nebo že vystupují buď

* Ty navzájem se stlačující vytvářejí také kroupy, což se děje nejčastěji na jaře.

⁴⁸ Jakýmsi východiskem z nesnázi tohoto nejasného místa (jde o výklad trojího druhu větrů) je Apeltova konjektura „lingón“ za rukopisné „oligón“, při němž chybí právě příslušné substantivum; podle ní jsem upravil překlad.

z vlhkých nebo vodu obsahujících míst, v kterých se nejvíce rosa tvoří, potom se spolu srazí, vytvoří vlhkost a zase spadnou dolů, jako pozorujeme něco podobného ve více případech i u nás. J i n o v a t k a 109 pak se tvoří nejinak než rosa, když nějaké takové částice ztuhnou působením okolního studeného vzduchu.

Leď se tvoří buď tím, že se z vody vytlačí částice okrouhlého tvaru a tlačí se dohromady částice hranaté a ostroúhlé, obsažené ve vodě; nebo tím, že se připojí zvenčí takovéto částice, jež spojí se s vodou způsobí, že ztuhne, když z ní vypudily určité množství okrouhlých částic.

Duha vzniká tím, že slunce osvětluje vodou nasáklý vzduch; nebo tím, že spojí zvláštním způsobem světlo a vzduch, čímž se vytvoří tyto barvy zvláštních odstínů, ať již všechny dohromady, nebo každá sama o sobě. Odtud zase odrazem tohoto světla dostanou sousední vrstvy vzduchu takové zabarvení, jaké pozorujeme, když světlo osvětluje jeho části. Okrouhlý tvar duhy pak vzniká tím, že vzdálenost, na kterou ji svým zrakem pozorujeme, je odevšad stejná, nebo že se atomy ve vzduchu nebo mracích odletující od slunce shluknou takovým způsobem, že se toto jejich seskupení jeví zdola jako jakýsi oblouk. 110

Kruh kolem měsíce vzniká buď tím, že vzduch proudí k měsíci ze všech stran, nebo tím, že zatlačuje rovnoměrně výrony z měsíce vycházející do takové vzdálenosti, až kolem něho utvoří z této mlhovité a naprosto nerozeznatelné látky kruh; nebo tím, že ovzduší zatlačuje vzduch kolem měsíce souměrně na všech stranách, až jej kolem něho seskupí v kruhovitý a zhuštěný útvar. A to se stává 111 v některých částech, buď že se zvenčí mocně opře nějaký proud vzduchu, nebo že si teplo najde vhodné průchody k tomu, aby vytvořilo tento úkaz.

Vlasyatice vznikají buď tím, že se na některých místech tvoří v některých dobách za příhodných okolností na nebi oheň, nebo že se časem dostane obloha nad námi do zvláštního pohybu, takže se takové hvězdy objeví, nebo že se samy v určitých dobách a za určitých okolností dají do pohybu, přijdou do našich končin a stanou se viditelnými. A jejich zmizení nastává z příčin opačných, než jsou tyto. 112

Některé hvězdy se otáčejí na jednom místě⁴⁹ nejen proto, že tato část světa stojí a ostatek se kolem ní otáčí, jak

⁴⁹ Týká se Polárky a souhvězdí Velkého a Malého vozu kolem severního pólu.

někteří tvrdí, nýbrž že ji dokola obklopuje vzdušný vír, který jí brání, aby se otáčely jako ostatní hvězdy; nebo také proto, že není v sousedství pro ně vhodné látky, nýbrž jen na tom místě, na kterém je vidíme stát. Je pak ještě více jiných způsobů, jimiž je možno tento zjev vysvětlit, dovede-li člověk usuzovat v souhlase s vnímanými jevy.

113 Že některé hvězdy bloudí, vykonávají-li vskutku takové pohyby, některé však že se pohybují pravidelně, může být proto, že se zpočátku také pohybovaly v kruhu, ale byly přinuceny k takovému pohybu, takže jsou jedny unášeny týž pravidelným vířivým pohybem, druhé jiným vykazujícím některé nepravidelnosti.⁵⁰ Je také možné, že jsou v prostorech, jimiž se hvězdy pohybují, někde pravidelně proudy vzduchu, které je tlačí týž směrem a postupně a pravidelně je zapalují, jinde však nepravidelně, takže se tím způsobují odchylky, které pozorujeme. Udávat jen jednu příčinu těchto zjevů, když nás jevy vybízejí uznávat příčin několik, je bláhové a nenáležitě jednání lidí, kteří si oblíbili nicotné hvězdářství a udávají liché příčiny některých zjevů, aniž přitom vůbec zbavují božskou přirozenost prací a povinností.

114 Že některé hvězdy zůstávají, jak lze pozorovat, z a jinými, přihází se buď proto, že se pohybují pomaleji, ačkoli obíhají v témž kruhu, nebo že se pohybují směrem opačným, ale jsou strhovány opět týž vířivým pohybem, nebo že jedny probíhají větším prostorem, druhé menším, ačkoli se otáčejí v kruhu týž vířivým pohybem. Podávat však o těchto zjevech prostě jediný výklad, sluší se těm, kteří chtějí vyprávět lidu zázraky.

To, co nazýváme padáním hvězd, může částečně vzniknout tím, že se o sebe trou a že z nich vypadnou úlomky tam, kde je vypudí vítr, jak jsme o tom mluvili i u blesků; nebo tím, že se spojí atomy schopné utvořit oheň, přičemž vznikne stejnorodá látka, schopná tohoto účinku, a že se pohybuje tím směrem, k němuž dostala podnět hned na začátku při spojení atomů; nebo tím, že se v některých zhuštěných mlhovitých útvech nahromadí vzduch, stlačením vzplane, potom prolomí svůj obal a nese se směrem k tomu místu,

⁵⁰ Epikúrovi nešlo o přesné znalosti v oboru astronomie. Nelze také přesně říci, co vlastně on již o planetách, těchto *stellae errantes* čili „bloudících hvězdách“ (jak říkali Římané v doslovném překladu z řečtiny), věděl a učil. Vysvětlení všech nepravidelností jako naopak pravidelností pohybů planet se pokoušeli v antice všichni astronomové. Ptolemaiovův složitý systém pohyby planet matematicky podchytil v rámci geocentrismu.

k němuž jeho let dostal podnět. A jsou ještě jiné způsoby, jimiž je možno vysvětlit tento zjev bez použití mythu.

Znamení počasí podle chování některých živočichů mají svůj původ v časové shodě. Neboť zvířata nejsou s to nějak vynutit, aby nastala zima, ani nesedí někde nějaká božská bytost, jež by pozorovala, kdy tato zvířata odcházejí, a potom plnila tato znamení. Neboť taková pošetilost by nenapadla ani obyčejné, jen trochu 116 chytřejší zvíře, natož bytost, obdařenou dokonalou blažeností.

Toto vše si tedy, Pýthokle, zapamatuj, neboť se v mnoha případech vyhneš mythu a budeš moci nazírat na úkazy s uvedenými sourodě. Nejvíce se však oddej zkoumání počátků jsoucna, nekonečnosti a otázek s těmito příbuzných, dále kritérií, citů a cíle, pro něž tyto úvahy konáme; neboť celkový přehled zvláště o těchto věcech usnadní nazírání na příčiny jednotlivých zjevů. Ti však, kdo se neoddají s co největší horlivostí těmto úvahám, ani nebudou moci dobře pochopit tyto otázky samy, ani nedosáhnou toho cíle, pro který je nutno tyto věci zkoumat.⁵¹

To je tedy jeho učení o úkazech na nebi. O zásadách životních a 117 o tom, jak si máme jedny věci volit a druhých se vystříhat, píše taktó. Dříve však si projdeme, jaký je názor jeho a jeho stoupenců o mudrci!

Škody prý vznikají od lidí buď z nenávisti nebo ze závisli nebo z pohrdání, ale mudrci prý to vše překonává rozumovou úvahou. A kdo se jednou stane mudrcem, již nikdy prý si neosvojí opačné smýšlení, ani je dobrovolně nepředstírá. Budou prý ho ovládat city více než jiného člověka, ale to mu nebude překážet v jeho moudrosti. A mudrci prý se nemůže zrodit z každého tělesného ústrojenství ani v každém národě. Jedině mudrci prý bude mít přízeň u přátel jak přítomných, tak nepřítomných v stejné míře a po každé stránce.⁵² I na 118 mučidlech je prý mudrci šťasten. Bude-li mučen, bude ovšem též sténat a naříkat. Mudrci nebude prý obcovat s ženou, s kterou to zákony zakazují, jak praví Dógenés ve Výtahu z Epikúrových mravních

⁵¹ List Pýthokleovi byl již v starověku (srov. Filodémovy zlomky herkulánské) pokládán za nepravý a rovněž v nové době byl Epikúrovi upřán pro neuspořádanost látky a po stránce slohové. Jeho pravost má však též obháje, nebo se pokládá za kompilaci nějakého žáka Epikúra z jeho díla *O přirodě*, ježto zásady v listě obsažené jsou nepochybně epikúrovské.

⁵² Rozhodují se pro Apeltovu konjekturu „dia te holú“ za rukopisné „dia te hodú“, ale činím rozdíl mezi „charin echein tini“ a „charin echein epi tini“, jak je v rukopisech, což překladatelé přehlížejí; první „kai“ však je třeba škrtnout (jsou v rukopise tří za sebou).

názorů. A nebude prý trestat své sloužící, nýbrž bude mít s nimi sli-
tování a odpustí leckterému z řádných. Aby se mudre zamiloval, ne-
nepokládají epikúrejci za správné, ani aby se staral o svůj pohřeb;
a láska není prý sesílána od bohů, jak praví Diógenés ve 12. knize.
119 A nebude prý krasořečnit jako rétoři. Tělesné obcování prý nikdy ne-
přinese užitku a člověk prý musí být rád, neuškodí-li mu. A mudre
prý se nebude ani ženit ani plodit děti, jak praví Epikúros ve *Spor-*
ných otázkách a ve spise *O přírodě*; někdy prý se však podle život-
ních okolností přece ožení. A bude prý se ostýchat před určitými lidmi
a v opilosti nebude tlachat, jak praví Epikúros v *Hostině*. A nezúčastní
se veřejného života, jak praví v 1. knize spisu *O způsobech života* a
nebude samovládcem. A nebude se chovat jako kynik, jak se praví
120a v 2. knize spisu *O životech*, a nebude žebrat. Ani když přijde o zrak,
nezbaví se života,⁵³ jak se praví v téže knize. I rmoutit se bude mudre,
jak praví Diógenés v 5. knize *Vybraných přednášek*. Bude se i soudit
a spisy po sobě zanechá, ale nebude chvalořečníkem. I o majetek se
bude starat a o svou budoucnost. Bude milovat život na venkově.
Bude se stavět proti osudu a žádného přítele nezradí. O dobrou po-
věst bude dbát jen potud, aby nebyl v opovržení. Více než jiní se
121b bude těšit z veřejných slavností. Bude stavět sochy jiným, ale bude
mu lhostejno, dostane-li se jich také jemu. A jediné mudre prý dovede
správně pojednat o hudbě a básnictví, ale nebude se sám zabývat
skládáním básní. A není prý mudre nad mudrec moudřejší. Bude si
i vydělávat, ale jen moudrostí, octne-li se v nouzi. I panovníkovi
bude prý prokazovat služby, bude-li k tomu vhodná doba. A bude se
i radovat z něčí škody, ale jen aby ho napravil. I školu si založí, ale
ne proto, aby ovládal dav. I předčítat prý bude svá díla před shro-
mážděním, ale ne z vlastní vůle. Bude podávat své učení, a ne hovořit
o sporných otázkách. I ve spánku bude prý stejný, a bude-li třeba,
zemře pro přítele.

120b Epikúrejci jsou toho názoru, že chyby nejsou stejně veliké.⁵⁴ A že
zdraví je pro některé lidi dobrem, pro některé věci nerozhodující.
A že statečnost není dána od přírody, nýbrž vzniká z rozumové úvahy
o tom, co je prospěšné. I přátelství má prý původ v užitečnosti, musí

⁵³ Je to řečeno proti stoikům, kteří doporučovali sebevraždu (srov. VII 130) jako východisko z nechtí k životu (teoreticky, v *Listech* 12, 40, i prakticky to osvědčil stoický filosof Seneca).

⁵⁴ Je namířeno opět proti stoikům, kteří hlásali paradox, že jsou stejně veliké i všechny chyby i všechny správné činy.

s ním ovšem někdo začít — neboť i zemi osíváme — a zakládá se na
společenství života vyplněného slastmi.

Je prý dvojí pojem blaženosti: svrchovaná, která je údělem boha a 121a
nemůže se již stupňovat, a blaženost, která připouští přidávání a ubí-
ráni slastí.

Je však již třeba přejít k listu.

Epikúros pozdravuje Menoikea.

Ani je-li kdo mlád, ať neváhá oddávat se filosofii, ani je-li kdo 122
stár, ať neochabuje v jejím pěstování; neboť nikdo není ani nezralý
ani přezralý k tomu, aby pečoval o zdraví své duše. Říká-li někdo,
že pro něho ještě nepřišel čas k filosofování, nebo že už pominul, po-
dobá se tomu, kdo říká, že pro něho ještě není čas na blaženost, nebo
že už není. Proto má pěstovat filosofii mladý i starý, tento, aby stárna
zůstával mlád dobrými skutky v příjemných vzpomínkách na minu-
lost, onen, aby byl zároveň mlád i starý pro nebojácnost před budouc-
ností. Je tedy třeba pečovat o to, co působí blaženost, neboť máme-li
ji, máme všechno, a nemáme-li ji, děláme všechno, abychom ji měli.

K čemu jsem tě ustavičně vybízel, to čin a o to pečuj, uvědomuje 123
si, že to jsou základní pravidla krásného života. Nejprve tedy poklá-
dej b o h a za bytost nepomíjející a blaženou v souhlasu s obecnou
představou o bohu, jak se vytvořila, a nepřičítej mu nic, co by se
přičilo jeho nepomíjejícímu nebo se nesrovnávalo s jeho blažeností;
mysli si naopak o něm vesměs jen to, co může zajistit jeho blaženost
s nepomíjejícími. Neboť bohové jsou a poznání jich je zřejmé;⁵⁵
nejsou však takoví, za jaké je pokládá lid. Ten si totiž o nich ne-
uchovává své představy. Bezbožný není ten, kdo popírá bohy lidu,
nýbrž ten, kdo spojuje s bohy domněnky lidu o nich. Neboť tvrzení 124
lidu o bozích se neopírá o správné pojmy, nýbrž o klamně domněnky.
Z toho pak se odvozuje názor, že se dostávají od bohů zlym největší
pohromy a dobrým největší výhody. Neboť lidé jsouce veskrze zvyklí
na své vlastní ctnosti, uznávají ty, kteří jsou jim podobní, poklá-
dajíce všechno, co není takové, za cizí.

Zvykej si dále na myšlenku, že s m r t není vzhledem k nám ni-
čím. Neboť veškeré dobro a zlo spočívá ve smyslovém vnímání; smrt
pak je zbavením smyslové činnosti. Proto správné poznání, že smrt není
ničím vzhledem k nám, umožňuje nám plně užívat smrtelného života,

⁵⁵ Podle Epikúra vnikají totiž do mysli lidí velmi jemné obrázky, jež se odlučují od božských bytostí; tak vznikla podle něho představa o bozích.

125 nepřidávajíc k němu nekonečný čas, nýbrž zbavujíc nás touhy po nesmrtelnosti. V žití není totiž nic hrozného pro toho, kdo jasně pochopil, že není nic hrozného v nežítí. Proto je ^{pošetilý} kdo říká, že se bojí smrti ne proto, že mu způsobí bolest, až přijde, nýbrž proto, že mu působí bolest nutnost jejího příchodu. Neboť čeho přítomnost nás ^{neznepokojuje}, toho očekávání nám působí bolest lichou. A tak nejobávanější zlo, smrt, není vzhledem k nám ničím, protože když jsme tu my, není tu smrt, a když je tu smrt, nejsme tu již my. Netýká se tedy smrt ani živých ani mrtvých, ježto se na ony nevztahuje a tito již tu nejsou. Avšak lid hned před smrtí utíká jako před největším zlem, 126 hned po ní touží jako po odpočinku od životních strastí. Mudrc však ani se nežítí, ani se nebojí nežítí, neboť ani se mu neprotiví žít, ani nepokládá za zlo nežít. A jako si nevolí prostě ten pokrm, kterého je více, nýbrž ten, který je nejpříjemnější, tak si hledí získat i pro život čas nejpříjemnější, nikoli nejdelší. Kdo doporučuje mladíkovi krásně žít a starci život krásně skončit, je zpozditý nejen proto, že stojí zato žít, nýbrž i proto, že péče o krásný život je táž jako péče o krásnou smrt. A ještě mnohem horší je, tvrdí-li kdo, že je dobře se nenarodit,

kdo však se narodil, má se co nejdříve do Hádu dostat.⁵⁶

127 Věřeli-li totiž tomu, co praví, proč neodejde z života? Vždyť je mu to i nasnadě, je-li o tom pevně rozhodnut; praví-li to však z žertu, chová se nevázně ve věcech, které to nesnesou. Je třeba mít na paměti, že budoucnost ani není v naší moci, ani není zcela mimo naši moc, abychom ani zcela jistě nečekali, že přijde, ani nezoufali nad tím, že zcela jistě nepříjde.

Je třeba též uvážit, že ze žádostí jsou jedny přirozené, druhé liché a že z přirozených jsou jedny nezbytné, druhé jenom přirozené. Z nezbytných jsou jedny nezbytné pro blaženost, druhé pro uspokojení těla, jiné pro život sám. Správný názor na tyto věci umožňuje totiž každou volbu a každé odmítnutí se zřetělem ke zdraví těla a ke klidu duše, protože to je svrchovaný cíl blaženého života. Za tím účelem totiž všechno konáme, abychom nepocítovali ani bolesti ani neklidu. Když se nám toho jednou dostane, utiší se veškerá nepohoda duše, ježto živá bytost nemusí už jít za něčím, co by jí ještě chybělo, ani hledat něco jiného, čím by se dovršilo blaho duše a těla. Neboť

⁵⁶ Je verš 425. ze sbírky básníka Theognida z VI. stol.

jen tehdy máme potřebu slasti, když cítíme bolest pro její nepřítomnost; když však necítíme takovou bolest, nepotřebujeme již slasti. Proto též tvrdíme, že je slast počátkem a cílem blaženého života. Poznali jsme ji totiž jako první vrozené dobro, od ní vycházíme při každé volbě a při každém odmítnutí a k ní se obracíme, posuzující každé dobro podle měřítka tohoto citu. A protože je slast prvním a vrozeným dobrem, právě proto si nevolíme každou slast, nýbrž někdy mnohé slasti pomijíme, když by nám z nich mohlo vzejít ještě více nepříjemností, a naopak dáváme přednost mnohým bolestem před slastmi, když se nám po dlouhé době vytrpěných bolestí dostaví ještě větší slast. Každá slast je tudíž dobrem, protože je nám vlastní svou přirozeností, ale nesmíme si ovšem volit každou. Právě tak i každá bolest je zlem, ale ne každé je třeba vždy se vyhýbat. Teprve po srovnání a přihlídnutí k prospěchu a neprospěchu přísluší o tom všem rozhodovat; neboť za některých okolností se stává pro nás dobro zlem a naopak zlo dobrem.

Také s o b ě s t a č n o s t pokládáme za veliké dobro ne proto, abychom vůbec byli spokojeni s málem, nýbrž abychom vystačili s málem, kdybychom neměli hojnost, jsouce pevně přesvědčeni, že nejpříjemněji užívají nadbytku ti, kteří ho nejméně potřebují, a že každou přirozenou žádost je snadné ukojit, kdežto lichou nesnadné. Prostá jídla totiž působí stejnou slast jako bohatá hostina, jakmile je odstraněna bolest z nedostatku, a chléb a voda působí člověku nejvyšší slast, požívá-li jich tehdy, když jich potřebuje. Zvykat si na jednoduchá a nenákladná jídla přispívá tedy jednak k upevnění zdraví, jednak činí člověka odhodlaným k nezbytným úkolům životním, a dostane-li se nám občas přístupu k pokrmům nákladným, zlepšuje to naši náladu a zbavuje nás strachu před nestálostí osudu.

Když tedy pravíme, že svrchovaným cílem je slast, nemíníme tím rozkoše prostopášníků ani rozkoše spočívající v požitkářství, jak se domnívají lidé, kteří naše učení neznají a s ním nesouhlasí, nebo si je špatně vykládají, nýbrž stav, v němž člověk necítí bolest v těle ani neklid v duši. Neboť nečiní život příjemným ani ustávičné pitky a hodokvasy, ani obcování s hochy a ženami, ani požívání ryb a jiných věcí, které poskytuje bohatý stůl, nýbrž strážlivý úsudek, vyhledávající důvody pro každou volbu a každé odmítnutí a zapuzující klamně domněnky, z nichž nejčastěji zachvacuje duše zmatek. Toho všeho počátkem a vůbec největším dobrem je r o z u m n o s t; proto má rozumnost větší cenu než sama filosofie. Z ní totiž pocházejí vše-

chny ostatní ctnosti, ježto ona nás učí, že nelze žít slastně, nežijeme-li rozumně, krásně a spravedlivě, ani že nelze žít rozumně, krásně, a spravedlivě, nežijeme-li slastně. Jsou totiž ctnosti pevně spjaty se slastným životem a slastný život nelze odloučit od nich. Vždyť kdo myslíš, že stojí vyše než člověk, jenž i má zbožné mínění o bozích i je zcela prost strachu před smrtí, jenž rozumem postihl konečný cíl přírody a uvědomuje si, že nejvyšší dobro je možno snadno naplnit a si získat, kdežto nejvyšší zlo že má buď krátké trvání, nebo působí jen krátké utrpení, jenž se vysmívá s u d b ě, kterou pokládají někteří za vládkyni⁵⁷ nade vším a jenž prohlašuje, že se některé věci dějí spíše z nutnosti, jiné náhodou, jiné naším působením, ježto vidí, že nutnost nezná odpovědnosti a náhoda je nestálá, kdežto naše vůle nemá nad sebou pána, a proto se jí za to dostává pohany i jejího opaku? Bylo by totiž lepší následovat mythus o bozích než otročit sudbě přírodních filosofů, neboť báj ponechává aspoň naději, že lze bohy uprosit uctíváním, kdežto sudba znamená neúprosnou nutnost. N á h o d u pak nepokládá mudrc ani za bohyni, jak činí lid — neboť božstvo nekoná nic bez pořádku —, ani za vrtkavou příčinu dobra a zla, neboť se domnívá, že náhoda neuděluje lidem dobro nebo zlo vzhledem k blaženému životu, nýbrž poskytuje jen počáteční příležitost k velikému dobru nebo zlu. Pokládá totiž za lepší rozumně smýšlet a nemít štěstí než nerozumně smýšlet a mít štěstí; je totiž lépe, není-li při jednání správné rozhodnutí přivedeno k úspěchu náhodou.

Přemítej tedy o těchto věcech a jiných jim příbuzných ve dne v noci sám u sebe i s druhem sobě rovným a nebudeš nikdy ani v bdění ani v snění znepokojen, nýbrž budeš žít jako bůh mezi lidmi. Nijak se totiž nepodobá smrtelné bytosti člověk, který žije mezi nesmrtelnými dobry.

Veškeré umění věstecké zavrhuje Epikúros jak v jiných spisech, tak zvláště v malém výtahu a praví: „Není ve skutečnosti věštění, a i kdyby bylo, musili bychom soudit, že to, co se děje, nemá k nám žádného vztahu.“

Tolik tedy o jeho životních zásadách; více o nich vyložil jinde.

136 Ve svém názoru na slast liší se od kyrénaiků. Ti totiž neuznávají

⁵⁷ To činili stoici. Ale ještě více tu má Epikúros na mysli, jak plyne z dalšího, kde se mluví o otročení sudbě přírodních filosofů, Démokritovu myšlenku o n u t n o s t i, z níž se všechno ve vesmíru děje, poněvadž v ní vidí nebezpečí pro svou etiku, jež předpokládá svobodu vůle.

slast spočívající v trvalém stavu, nýbrž jedině rozkoš záležející v pohybu. On však uznává obojí slast, duševní a tělesnou, jak praví ve spisech *O volbě a odmítání* a *O nejvyšším cíli*, v 1. knize *O způsobech života* a v listě filosofům mytilénským. Podobně praví i Diogenés v 17. knize *Vybraných přednášek*⁵⁸ a Métrodóros v *Timokratovi*: „Protože si slast představujeme tak, že spočívá jednak v pohybu, jednak v trvalém stavu.“ Epikúros pak praví v spise *O filosofických směrech* takto: „Klid duše a bezbolestnost těla jsou slasti spočívající v trvalém stavu, kdežto radost a veselost se uskutečňují, jak patrně, pohybem.“

Ještě v něčem se liší od kyrénaiků. Ti totiž pokládají tělesné bolesti za horší než duševní, neboť provinilci jsou prý proto trestáni na těle, kdežto Epikúros pokládá za horší bolesti duševní, ježto prý tělo zneklidňuje jen přítomnost, kdežto duši minulost, přítomnost i budoucnost. A tak prý jsou též duševní slasti větší. Za důkaz pro to, že cílem života je slast, užívá té skutečnosti, že živí tvorové v ní mají zálibu hned od narození, kdežto proti bolesti mají odpor z přirozeného popudu a bez rozumové úvahy. Pudově se tedy vyhýbáme bolesti, jako i Héraklés jsa sžírán otráveným rochem, křičel

a zuby skřípal, úpěl; vůkol sténaly
i srázy Lokridy i vrchy eubojské.⁵⁹

A pro slast prý si volíme i ctnosti, ne pro ně samy, jako pěstujeme lékařství pro zdraví. Tak praví i Diogenés ve 20. knize *Vybraných přednášek*, jenž nazývá též výchovu vedením celým životem. Epikúros však také praví, že od slasti nelze odloučit jedině ctnost, kdežto ostatní věci že se mohou od ní odloučit, jako například pokrm.

Nuže, nyní tedy ještě nasadme, jak se říká, korunu celému spisu a životu tohoto filosofa tím, že tu uvedeme jeho *Hlavní myšlenky*⁶⁰

⁵⁸ Je to epikúrejec Diogenés z Tarsu, často citovaný v X. knize.

⁵⁹ Jsou to jambické trimetry ze zachované tragédie Sofokleovy *Trachiňanky* (v. 787 a 788).

⁶⁰ Hlavní myšlenky „Kyriai doxai“ je jakýsi katechismus, obsahující čtyřicet hlavních článků učení Epikúrova, především z jeho etiky. V starověku byl tento soubor znám a pokládán za dílo samotného Epikúra; Cicero překládá jeho název ve spise *De finibus bonorum et malorum* (*O nejvyšším dobru a zlu*) II 7, 20 slovy *quasi maxime ratae (sententiae)*, „jaksi nejplatnější myšlenky“. Počínaje Gassendim byly projevovány pochybnosti o Epikúrově autorství této sbírky a soudilo se, že ji složil některý jeho žák z různých jeho spisů nebo i listů, přičemž do ní pojal některé myšlenky méně významné a vynechal některé myšlenky důležitější. I když tomu tak bylo, je možno předpokládat, že Epikúros nenechal takovou práci bez revize a schválení, když klade v listě Hérototovi (§ 35 a 36) takový důraz na pořizování výtahů ze svých spisů dokonce za účelem memorování hlavních zásad svého učení.

a jimi uzavřeme celé dílo, užijíce tak počátku blaženosti na jeho konci.
139 I. Co je blažené a nesmrtelné, ani samo nemá starostí ani jinému jich nepůsobí, takže je nepojímá ani hněv ani přizeň; neboť všechno takové je projevem slabosti.*

II. Smrt není ničím vzhledem k nám; neboť to, co se rozložilo, nevnímá, a co nevnímá, to se nás netýká.

III. Hranicí pro velikost slasti je odstranění veškeré bolesti. Kdekoli je přítomna slast, tam není po dobu jejího trvání ani bolesti ani strasti ani obojí zároveň.

140 IV. Bolest netrvá v těle dlouho ustavičně, nýbrž její vyvrcholení trvá velmi krátký čas, a i ta bolest, která jediné převyšuje tělesnou slast, netrvá mnoho dní. Při dlouhotrvajících neduzích však převládá stav tělesné slasti nad bolestí.

V. Nelze žít slastně, nežijeme-li rozumně, krásně a spravedlivě, a ani rozumně, krásně a spravedlivě, nežijeme-li přitom slastně. Komu se nedostává toho, na základě čeho se žije rozumně, krásně a spravedlivě, ten nemůže žít slastně.

141 VI. Pro zabezpečení se před lidmi byly přirozeným dobrem prostředky,⁶² jimiž by toho mohl někdo někdy dosáhnout.

VII. Někteří lidé chtěli se stát slavnými a váženými, domnívajíce se, že si tak získají bezpečnost před lidmi. Je-li tedy život takových lidí bezpečný, dosáhli přirozeného dobra; není-li však bezpečný, nemají, oč podle své přirozené povahy od počátku usilovali.

VIII. Žádná slast není sama o sobě zlem, ale věci, které působí některé slasti, přinášejí s sebou nepříjemnosti mnohokrát větší, než jsou slasti.

* Jinde praví, že bohy lze poznat rozumem, a to jedny jako jednotlivě jsoucí bytosti, druhé podle jejich společné podoby z neustálého proudění podobných obrázků na totéž místo, vytvořených v podobě lidské.⁶¹

⁶¹ Tato nejasná okrajová poznámka se nehodí do § 139, i když je zřejmé, že se první odstavec týká bohů jako bytostí dokonale blažených, a tedy prostých jakýchkoli citů vůči lidem a majících lidskou podobu; spíše by se hodila do § 123, kde se jen krátce praví, že bozi existují a že poznání jich je zcela zřejmé. Ciceronovi byl znám tento první odstavec, poněvadž podle něho podává výklad o epikúrovské teologii ve spise *O přirozenosti bohů I* 49, 49. V poznámce se vykládá vlastně o dvojitě poznání bohů, pomocí rozumu i obrázků z nich neustále prý proudících. I toto vše je v podstatě již démokritovské (srov. např. Démokritovy zlomky 77, 78, 166).

⁶² Slova rukopisů „vláda a kralování“ v nesprávném pádě (genitivu místo nominativu), jež mohla být i v textu vzhledem k minulému času, jehož je tu užito, ukazují, že jde o zabezpečení se před lidmi panováním.

IX. Kdyby se každá slast mohla zesilovat a působila trvale a v celém tělesném složení nebo aspoň v nejhlavnějších částech naší přirozenosti, nikdy by se slasti od sebe nelišily. 142

X. Kdyby věci, jež působí rozkoše lidem požívačným, zbavovaly mysl strachu před úkazy na nebi, smrtí a bolestmi a kdyby je mimoto ještě učily stanovit určitou mez žádostem, nikdy bychom neměli těmto lidem co vytýkat, neboť by byli zcela naplněni slastmi a neměli by vůbec ani bolesti ani strasti, jež jsou právě zlem.

XI. Kdyby nás neznepokojovala úzkost z úkazů na nebi a ze smrti, že se nás přece nějak dotýká, a dále to, že neznáme hranic bolestí a žádostí, nepotřebovali bychom vědy o podstatě přírody.

XII. Nebylo možné, aby se člověk zbavil strachu ve věcech nejhlavnějších, neznal-li přirozenosti vesmíru a žil-li jen v jakýchsi obavách, vyplývajících z bájí. Proto nebylo možné okoušet nesmíšené slasti bez vědy o podstatě přírody. 143

XIII. Nic nebylo platno zabezpečit se před lidmi, vzbuzovalo-li obavy to, co se děje nad námi i pod zemí a vůbec v nekonečném vesmíru.

XIV. I když vznikne bezpečnost před lidmi do jisté míry mocí vypuzovací a bohatstvím, přece nejdokonalejší bezpečnost vzniká z tichého života a stranění se lidu.

XV. Přirozené bohatství je jednak ohraničené, jednak si je lze snadno opatřit, kdežto bohatství založené na prázdných domněnkách se ztrácí v nekonečnu. 144

XVI. Jen málo zasahuje do života mudrcova náhoda; největší a nejhlavnější věci spravoval, po všechen čas života spravuje a bude spravovat rozum.

XVII. Spravedlivý člověk je nejklidnější, nespravedlivý však je pln největšího neklidu.

XVIII. Slast v těle se nezvětší, jakmile se odstraní bolest způsobená nedostatkem, nýbrž stává se jen rozmanitější. Největší slast myslí však způsobí vysvětlení právě těch otázek a jiných s těmito příbuzných, jež působí myslí největší obavy.

XIX. Neomezený čas poskytuje stejnou míru slasti jako čas omezený, vymezíme-li jen rozumem její hranice. 145

XX. Tělo klade hranice slasti do nekonečna a jen nekonečný čas by mohl poskytnout takovou slast. Avšak mysl, jež pochopila cíl a mez těla a zbavila se strachu z věčnosti, učiní náš život dokonalým a nepotřebuje k němu ještě nekonečného času; nicméně se ani nevy-

lůjba rozkoši, ani neodchází s pocitem, že jí chybí něco z toho, co je na životě nejlepší, když jí přivodí okolnosti odchod z života.

146 XXI. Kdo poznal meze života, ví, jak je snadné opatřit si to, co odstraňuje bolest vznikající z nedostatku a činí život jako celek dokonalejším; proto nijak netouží po věcech, jichž získání je spojeno se zápasy.

XXII. Je třeba mít na zřeteli pravý cíl života a každou bezprostřední jistotu, podle níž posuzujeme svá mínění; jinak bude vše plno pochybnosti a zmatku.

XXIII. Brojíš-li proti všem smyslovým vjemům, nebudeš mít měřítko ani pro ty z nich, jež prohlašuješ za klamně, podle něhož bys je posuzoval.

147 XXIV. Zavrhněš-li prostě některý vjem a nerozlišíš mínění o tom, co teprve čeká na ověření, od toho, co je již dáno smyslovým vnímáním, city a všelikými představami myslí, uvedeš svou lichou domněnkou ve zmatek i ostatní vjemy a tak zmaříš každé měřítko. Budeš-li však ve svých domněnkách pokládat za pravdu všechno to, co teprve čeká na ověření, i to, co na potvrzení nečeká, nevyhneš se omylu, neboť podržíš úplnou nejistotu při každém rozhodování o tom, co je správné a co nesprávné.

148 XXV. Nebudeš-li porovnávat při každé příležitosti každé své jednání s cílem určeným přírodou, nýbrž obrátíš se k jinému cíli, ať již se budeš něčemu vyhýbat či o něco usilovat, nebudou se tvé činy shodovat s tvými slovy.

XXVI. Ze žádostí ty, jež nezpůsobují bolest, nejsou-li ukojeny, nejsou nutné, nýbrž jsou spojeny s touhou, jež snadno pomine, když se ukáže, že jsou buď těžko splnitelné, nebo že mohou způsobit škodu.

XXVII. Ze všeho, co připravuje moudrost pro blaženost celého života, je daleko nejdůležitější získání přátelství.

XXVIII. Totéž přesvědčení jednak posiluje důvěrou, že žádná hrozná bolest není věčná ani dlouhotrvající, jednak ukazuje, že v omezené době života zajišťují nejlépe bezpečnost přátelství.

149 XXIX. Ze žádostí jsou jedny přirozené a nezbytné, druhé přirozené, ale ne nezbytné; jiné pak nejsou ani přirozené ani nezbytné, nýbrž pocházejí z prázdného mínění.*

* Za žádosti přirozené a nezbytné pokládá Epikúros ty, jež zbavují bolesti, jako např. nápoj při žízní; za přirozené, ale ne nezbytné ty, jež slast jenom zpestřují, ale neodstraňují bolest, jako např. nákladná jídla; za žádosti ani přirozené ani nezbytné např. věnce a stavění soch.

XXX. Ty přirozené žádosti, jež nejsou ukojeny, nepřivodí sice bolest, ale při nichž přece trvá napjaté úsilí, mají původ v lichém mínění a nerozptýlují se pro svou přirozenost, nýbrž pro liché mínění člověka.

XXXI. Přirozené právo je dohoda o prospěšnosti za tím účelem, aby si lidé ani navzájem neškodili, ani škodu nesnášeli. 150

XXXII. Pro všechny živé tvory, kteří nemohli uzavírat smlouvu o tom, že nebudou škodu působit ani ji trpět, nebylo spravedlnosti ani nespravedlnosti; a stejně tak i pro národy, které nemohly nebo nechtěly uzavírat smlouvy o tom, že si nebudou škodit ani škodu trpět.

XXXIII. Nebyla spravedlnost něčím sama o sobě, nýbrž jen jako jakási smlouva, uzavřená ve vzájemných stycích lidí někdy na některých místech o tom, že si nebudou škodit ani škodu trpět.

XXXIV. Bezpráví není samo o sobě zlem, ale stává se jím pro tísnivý strach, že nebude utajeno před těmi, kdo jsou ustanoveni k tomu, aby trestali takové činy.⁶³ 151

XXXV. Není možné, aby ten, kdo porušuje tajně dohodu, kterou učinili lidé mezi sebou, že nebudou škodu působit ani ji snášet, měl důvěru, že jeho jednání zůstane utajeno, byl i bylo pro přítomnost tisíckrát skryto. Neboť až do smrti nemá jistoty, že to zůstane utajeno.

XXXVI. V obecném smyslu je právo pro všechny lidi stejné, neboť to bylo něco, co přinášelo prospěch při vzájemném styku lidí; avšak podle zvláštností kraje a z různých jiných příčin neplatí totéž pro všechny za právo.

XXXVII. Z věcí uznaných za spravedlivé má povahu práva to, čeho prospěšnost se potvrzuje v potřebách pospolitého života, ať platí totéž pro všechny, či nikoli. Vydá-li však někdo zákon, který nesměruje ku prospěchu pospolitého života, nemá již toto ustanovení povahu práva. A i když se mění prospěch vyplývající z práva, byl-li nějaký čas v souhlase s pojmem práva, přece to bylo po ten čas jednání spravedlivé pro ty, kteří se sami nematou prázdnými slovy, nýbrž přihlížejí ke skutečnosti. 152

XXXVIII. Tam, kde se ukázalo, že se neshoduje při samém provádění s pojmem spravedlnosti to, co bylo uznáno za spravedlivé, ačkoli nenastaly nové poměry, nebylo toto ustanovení spravedlivé. Tam však, kde za nových poměrů již nepřinášelo prospěch totéž ustanovení, pokládané za spravedlivé, bylo toto ustanovení spravedlivé 153

⁶³ To je řečeno ze stanoviska toho, kdo bezpráví činí.

potud, pokud prospívalo vzájemnému styku spoluobčanů; později však již nebylo spravedlivé, když nepřinášelo prospěch.

154 XXXIX. Kdo se nejlépe zajistí proti neklidu, přicházejícímu zvnějšku, učiní si příznivým vše, co může, a co nemůže, aspoň ne nepříznivým; co ani takto nemůže zařídit, tomu se vyhne a odloučí od sebe vše, při čem je prospěšné takto jednat.

XL. Všichni ti, kteří si dovedli zajistit nejlépe bezpečnost před svým okolím, žijí takto mezi sebou nejslastněji, majíce nejbezpečnější záruku klidu, a když užili co nejplněji přátelského styku, nenáříkají nad předčasnou smrtí zemřelého přítele, jako by ho bylo třeba litovat.⁶⁴

⁶⁴ Hlavní myšlenky byly rozmuženy dvěma pozdějšími nálezy. Je to především takzvané gnomologium vatikánské, objevené r. 1888 v rukopise vatikánské knihovny (*codex Vaticanus graecus 1950*), kde je označeno jako *Promluva Epikúrova*. Je to osmdesát aforismů, výroků Epikúrových, mezi nimi několik „hlavních myšlenek“, ale i myšlenky zcela nové, a mimoto i výroky jeho žáků, jako Métrodóra a snad i Hermarcha. Přeložil je Jaroslav Ludvíkovský jako dodatek k svému překladu X. knihy *Životů Dógenových* (Praha 1952). Dále je tu připojen výběr z jiných Epikúrových zlomků ethických, zachovaných ve spisech antických autorů.

(Římské číslice označují knihy, arabské číslice paragrafy. Číslice v kurzívě označují místa v textu, na nichž se o jménech vykládá.)

Abdéry — město v Thrákii, IV 58, IX 24, 30, 34, 42, 50, 58, 61, 69.

Abús — otrok Stratiónův, V 63.

Adeimantos — bratr Platónův, III 4.

Adeimantos — chlapec, III 41.

Adramyteion — město v Malé Asii, V 84.

Aéthlios — učitel Chrýsippa z Knidu, VIII 89.

Afrodité — bohyně lásky, III 33, VI 60.

Agamemnón — král v Mykénách, vrchní velitel řeckého vojska před Trójou, II 131, VII 67, 160.

Agathénór — otec Xenokratův, IV 6.

Agathoklés — otec Eudoxa ze Sicílie, VIII 90.

Agathón — tragický básník, II 28, III 32.

Agathón — přítel Chrýsippův, VII 194.

Agemortos — otec Hermarchův, X 15, 17, 24.

Agénór — otec Kadmův, I 22.

Agésarchos — otec Epimenidův, I 109.

Agésiláos — král spartský, II 51, VI 39, VIII 87.

Agétór — podporovatel Menedémův, II 138.

Agnónidés — žalobce Theofrastův, V 37.

Agrippa — skeptický filosof, IX 88.

Acháia — krajina v již. Řecku, VI 85.

Acháikos — peripatetický filosof, VI 99.

Achaios — tragický básník, II 133, 134.

Acharny — démos v Atice, VII, 12.

Achileitis — území v Malé Asii, I 74.

Achilleus (Achilles) — řecký hrdina před Trójou, V 8.

Aiakos — král na ostrově Aigině, soudce v podsvětí, I 114, II 5.

Aiás — řecký hrdina před Trójou, I 48, 62, V 8.

Aidónéus (Hádés) — vládce v podsvětí, VIII 76.

Aigína — ostrov u Atiky, II 115, III 3, 19, 36, V 70, 71, VI 73, 74, 80, 84.

Ainesidémós — skeptický filosof, IX 62, 78, 87, 102, 106, 107, 116.

Ainos — město na thráckém Chersonésu, III 46.